Medeniyet Buhranı Edebiyatı

Üzerinde Araştırmalar

Rıza Bağcı

MEDENİYET BUHRANI EDEBİYATI
ÜZERİNDE ARAŞTIRMALAR

Rıza BAĞCI

Medeniyet Buhranı Edebiyatı
ÜZERİNDE ARAŞTIRMALAR

Rıza BAĞCI

MEDENİYET BUHRANI EDEBİYATI
ÜZERİNDE ARAŞTIRMALAR

Editör
Hasan Hayri DEMİREL

Kapak
Engin ÇİFTÇİ

Mizanpaj
Necmi TOPAL

ISBN
975-8775-78-2

Yayın Numarası
162

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Şubat 2006

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33 Faks: (0212) 519 39 01

Kaynak Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.kaynakyayinlari.com.tr

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7
Kayıp Bir Nesilden Trajik Bir Hayat
Hikâyesi: Cenap Şahabettin 9
Tevfik Fikret'in Sabah Olursa Şiiri
Üzerine Bir Tahlil Denemesi 21
Mehmet Akif'in Şairliği 31
Mehmet Akif'in Ahlak ve Karakteri 45
Mehmet Akif'in Şiirinde
Hz. Ömer ve Asr-ı Saadet'ten Bir Tablo 55
Mevlid-i Şerif'in Terbiye Ettiği
Yazar: Yakup Kadri 63
Yaprak Dökümü Romanı
ve Çağrıştırdıkları 73
Yahya Kemal, Mehmet Akif ve
Tevfik Fikret'in Eserlerinden Ezan 79
Yahya Kemal ve Necip Fazıl'ın
Şiirlerinde Zaman 89

ÖNSÖZ

Türk edebiyatı, genel kabule göre üç ana devreye ayrılır:

1-İslamlık öncesi Türk edebiyatı

2-İslamiyet etkisindeki Türk edebiyatı

3-Batı etkisindeki Türk edebiyatı

Batı etkisindeki Türk edebiyatı, edebiyat araştırmacıları tarafından "Yeni Türk Edebiyatı, Modern Türk Edebiyatı, Çağdaş Türk Edebiyatı, Yenilik Devri Türk Edebiyatı, Türk Teceddüt Edebiyatı, Arayışlar Devri Türk Edebiyatı" gibi çeşitli adlarla da adlandırılmıştır. Bu adlandırmaların kendilerine göre doğru, haklı, isabetli yanları da vardır.

Türk edebiyatının son yüzelli yıllık üçüncü devri incelendiğinde, bu devrin en dikkate değer özelliklerinden birinin de devamlı bir arayış, bunalım ve buhran olduğu görülür. Hem ünlü bir şair, romancı, hikâyeci, deneme yazarı hem de ünlü bir edebiyat tarihçisi ve ilim adamı olan Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar, bu yüzden Tanzimat'la başlayan bu son devir Türk edebiyatına "Medeniyet Buhranı Edebiyatı" adını verir. Bizce bu isim , son devir Türk edebiyatını en güzel şekilde anlatır.

Gerçekten de Tanzimat'tan bu yana, Türk toplumunun sosyal, siyasî, iktisadî ve kültürel yapısında büyük değişikler meydana gelmiş; cemiyet bu değişikliklerle birlikte ciddî sarsıntılar geçirmiş, büyük bunalımlar yaşamıştır. Bu sarsıntı ve bunalımların en büyüğü, bu medeniyet krizini çok derin bir şekilde yaşayan Türk aydınlarında görülmüştür. Türk okumuşlarının yüzelli

yıllık macerası, gerçekten, trajik boyutlara ulaşmıştır. Bu devirde Türk aydınları, hava gazıyla intihardan, bilek damarlarını kokainle uyuşturup keserek intihara, genç yaşta beynine kurşun sıkarak intihara uzanan bir bunalım ve buhran çizgisinde yaşamışlardır. Bu durum onları, çok defa insicamlı ve sağlam bir dünya görüşünden de mahrum etmiştir. Bu yüzden onlar, hayatları boyunca, zıt kutuplar arasında gidip gelmişler; ne yapacaklarını, neyi seveceklerini, neyi sevmeyeceklerini bile bilememişlerdir.

İşte elinizdeki bu kitapta, Türk aydınlarının yüzelli yıllık bu hazin macerasına ışık tutacak bir takım araştırma, inceleme, tahlil ve denemeler bir araya getirilmiştir. Bu yazılar, daha önce çeşitli dergilerde yayımlanmıştır. Medeniyet Buhranı Edebiyatı'nın bazı önemli şahsiyetleri ve eserleri üzerine yapılmış olan bu çalışmalar, dileriz okuyucuya yararlı olur.

Manisa - 2005

Rıza Bağcı

KAYIP BİR NESİLDEN TRAJİK BİR HAYAT HİKÂYESİ: CENAP ŞAHABETTİN

Servet-i Fünûn edebiyatının en tanınmış isimlerinden biri olan Cenap Şahabettin, 1870 yılında Manastır'da doğar. Babası Binbaşı Osman Şahabettin Bey , Plevne savaşlarında şehit düşer. Bu olayın Cenap üzerinde derin tesirleri olur. O, babasının 1877 yılından savaşa gittiği, kendisiyle ve annesiyle vedalaştığı günü hayatı boyunca unutamaz. O günlerde yedi yaşında minnacık bir çocuktur. Daha sonra hatıralarında o hazin günü şöyle anlatacaktır:

"… O yeşil yolun başında bütün subaylar birer kez haykırdılar. Büyük tabur durdu, bütün kalabalık durdu, herkes durdu. O an ne olacağını anlamışçasına hüzünlendim…

O sırada bir şeyler oldu; taburla kalabalık birbirine karıştı. Abanî sarıklı, kır sakallı, beyaz kuşaklı adamlar askerleri kollarının arasına alıyor, sıkıyor, öpüyor, bir daha öpüyor; alınlarından, yanaklarından, çenelerinden, yüzlerinin rastgele yerlerinden öpüyorlar, sonra beyaz kuşaklarından kırmızı mendillerini çıkararak kendi gözlerini kuruluyorlardı.

Babam, zavallı babam beni kucağına aldı:

- Yaramazlık etme, anneni üzme… Bak, sonra darılırım, diyordu. Beni öpüyor, okşuyordu. Ben gittikçe hüzünleniyor, hiç cevap veremiyor, önüme bakıyordum.

Sonra herkes bir çember biçiminde toplandı. Ortada ak sakallı, yeşil sarıklı bir efendi vardı. Efendi gözlerini kapadı, ellerini kaldırdı. Herkes 'âmin' diyordu. Âmin sesi dağlara kadar gidiyor,

sonra dağlardan geri döner gibi oluyordu. Ben hiçbir şey anlamıyordum. Ama bu anlamazlık beni herkesle birlikte 'âmin' demekten alıkoyamıyordu. Benim küçük ellerim de göğe doğru açılmıştı… Yalnız ötede üçer çatılmış süngüler bizi dinliyor, ses çıkarmıyordu.

Birdenbire çember bozuldu, yine bir karışıklık oldu. O sırada babam beni bir daha, bir daha, bir daha öptü. Sonra:

- Alın çocuğu, götürün, dedi.

O an içinde, tâ yüreğimin içinde bir şeyin kırıldığını duydum... Üzgün, pek üzgündüm."[1]

Babasıyla bu vedalaşmadan sonra, koşarak evlerine gelen küçük Cenap, annesini de hüzün dolu bir şekilde ağlıyor görmüştü:

"... sessizce ağlıyordu.

Bu benim annemdi.

Kardeşim o zaman üç yaşında her şeyden habersiz, koca bahçenin çamurlu bir köşesinden yorgun bir hâlde gelmiş, şaşırmış, bakıyordu. Belki de gidenin her akşamki dönüşünü bekliyordu. Kim bilir?

Öteki kız kardeşim, daha üç aylık, beşiğinde ilk gülümsemelerini kendi kendine öğreniyordu.

Hizmetçi kız, aşçı kadın, hepsi orada idiler. Yalnız bir kişi eksikti. Bu yumruk kadar aklımla bir dakika düşündüm. Giden babamdı. O benim için bir dayanak, bir siper, bir koruyucuydu. Bir sepet gibi onun koluna asılır, korktukça onun göğsüne saklanır, ona yakınır, hep ondan yardım isterdim. Şimdi o gitmişti. Ben bunların hepsinden yoksun kalmıştım… Gitmişti, "Yine gelecek." diyorlardı; ama ya gelmeyecek olursa…

İşte o an içimde, tâ yüreğimde kırılan şeyin nazik bir oyuncaktan, güzel bir bebekten daha sevgili bir şey olduğunu anladım. Göğsümde şişip duran şey, birdenbire coştu ve taştı; bir

---

1 Mehmet Nuri Yardım, Tanzimat'tan Günümüze Edebiyatçılarımızın Çocukluk Hatıraları, 3. b., İstanbul, 1998, ss. 83-84.

hıçkırık tufanıyla düştüm, ağladım, çok ağladım, öylesine çok ağladım ki, sessizce ağlayan annemi susturdum. Şimdi annem beni kucağına almış, haykırıyordu:

-Ah Yarabbi, evlâdıma hastalık gelecek… Aman Yarabbi, hıçkırıklar evlâdımı boğacak; su, su, çabuk biraz su getirin.

Ayrılmanın doğurduğu kendi yasını unutmuştu, yüzümü yıkıyor, beni avutmaya çalışıyordu. Zavallı anneciğim."[2]

Plevne'ye giden Osman Şahabbettin Bey, bir daha geri gelmedi. Cenap iki kardeşiyle babasız kalmıştı. Bu yüzden Manastır'dan İstanbul'a geldiler. Cenap, önce Tophane'deki Mekteb-i Fevziye'de okudu; ardından Eyüp Askerî Rüşdiyesi'ne girdi. Daha sonra Kuleli'deki Tıbbiye İdadisi'nde iki yıl eğitim gören Cenap,

Askerî Tıp Fakültesi'ne geçti.

Cenap, zeki bir öğrenciydi. Bir taraftan tıp fakültesinde okuyor, diğer yandan edebiyatla ilgileniyordu. Evleri Şair Şeyh Vasfî'nin evine yakındı. Cenap onunla tanıştı. Şeyh Vasfî onu devrin tanınmış şairi Muallim Naci ile tanıştırdı.

Bu yıllar (1885-1890) Türk edebiyatında eski-yeni mücadelesinin yaşandığı yıllardı. Yeniliğin temsilcisi olarak görülen Recâizâde Mahmut Ekrem, eserlerinde, eskinin temsilcisi olarak görülen Muallim Naci'ye hücum ediyor, Naci bu hücumlara cevap vermekte gecikmiyordu. Edebiyat dünyamızda bu tartışmaların yaşandığı günlerde genç Cenap, Muallim Naci'nin tesiri altında, Divan edebiyatı tarzında şiirler yazıyordu. Fakat daha bu yıllarda Fransız edebiyatına ilgi duyması, onu Recâizâde Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hâmid'in şiirine de yöneltmişti. Yeni şiirin güzelliklerinin farkına varan genç Cenap, Recâizâde Ekrem ve Hâmid'i acemice taklit eden şiirler yazmakta da gecikmedi. Ve bu ilk şiirlerini daha on yedi yaşında bir öğrenciyken 1887 yılında

2 a.g.e., ss. 85-86.

Tâmât adıyla yayımladı. 1886'da ancak 12 sayı devam eden Sebat adlı bir dergi ile okuyucu karşısına çıktı.

1889 yılında Askerî Tıp Fakültesi'ni birincilikle bitiren Cenap, doktor yüzbaşı olarak dokuz ay kadar görev yaptıktan sonra 1890'da cilt hastalıkları üzerinde ihtisas yapmak üzere Fransa'ya gönderildi. Bu olay, Cenap'ın hayatında bir dönüm noktası teşkil etti.

Cenap, Fransa'da tıp ihtisası yapmanın yanında, Fransız ve dünya edebiyatını inceledi. Dil ve şekil mükemmelliğinin önemini vurgulayan, şiiri kelimelerle yapılan bir tablo hâline getiren Parnasyenlere ve kelimelerin musikisine çok önem veren, duygu ve düşüncelerin birtakım semboller vasıtasıyla anlatılmasını ve bütün varlığa sert görünüşleriyle değil, yarı karanlık ve yarı gölgenin ardından bakılmasını savunan Sembolistlere büyük bir ilgi duydu. Onların şiirlerini nasıl yazdıklarını anlamaya çalıştı. Bu durum, onu müzikal şiir denemelerine yöneltti.

Gustave Flaubert, Paul Verlaine, Edmond de Goncourt, Mallarme, Charles Baudelaire, Arthur Rimbaud'u okudu, ama özellikle Paul Verlain'den çok etkilendi.

Cenap, dört yıl sonra 1894'te Fransa'dan döndükten sonra karantina doktoru olarak önce Mersin'e sonra Rodos'a tayin edildi. 1896 yılında Cidde'ye sağlık müfettişi olarak gönderildi. Cenap'ın Cidde'ye gidişi, Türk edebiyatına, en güzel gezi hatıralarından biri olan 'Hac Yolunda' adlı eserini kazandırdı. 1898 yılında Cidde'den döndükten sonra, bir müddet İstanbul'da kaldı. Daha sonra Suriye vilayeti Sağlık Başkanı olarak Suriye'ye gönderildi. 1908'de Büyük Sağlık Meclisi Üyesi ve Sağlık İşleri Dairesi Müfettişi olarak İstanbul'a döndü.

O, bu yıllarda önce Malûmat, Maarif, Hazine-i Fünûn ve Mektep dergilerinde şiirlerini yayımladı. Bu şiirler onun tanınmasını sağladı. Lehinde, aleyhinde birçok yazı çıktı. Cenap'ın şiirleri hem şekil, hem öz olarak yeniydi. Meselâ "İlk defa sone tarzında

bir şiiri edebiyatımızda yazan Cenap olmuştu."[3] O, Parnasyenlerden öğrendiği, şiiri kelimelerle yapılan bir tablo olarak görmenin örneklerini veriyordu. Onun şiiri muhteva olarak da yeniydi. Artık "kelimenin bütün anlamıyla orijinal bir şair"[4] olmuştu.

Cenap, o yılarda Servet-i Fünûn şairi Tevfik Fikret'le tanıştı. Fikret'in ona gösterdiği ilgi ve sevgi, onu Servet-i Fünûn topluluğuna katmıştı. Artık şiirleri Servet-i Fünûn dergisinde yayımlanıyordu.

Cenap'ın, Mektep dergisinde çıkan 'Terâne-i Mehtap' adlı şiirinde geçen 'saat-i semanfâm' (yasemin renkli saat) tamlaması çok tepki uyandırdı. Ahmet Mithat Efendi'nin Sabah gazetesinde yayımladığı 'Dekadanlar' adlı makalesinde, Fransa'da ortaya çıkan yeni edebiyat akımlarının, anlatacak açık seçik bir şeyleri olmadığından, kapalılığı tercih ettikleri ve mânâsızlığa düştükleri görüşü yer alıyor ve Cenap Şahabettin de dekandanlıkla suçlanıyordu. Bu yazı bir tartışma açtı. Edebiyatımızda dekadanlık münakaşası[5] diye anılan bu tartışmaya Şemsettin Sami, Samih Rifat, Süleyman Nesip, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Hüseyin Cahit Yalçın, İsmail Safa katıldı. Tartışmanın yararı, Servet-i Fünûn çevresinde toplananlar arasında bir dayanışmaya yol açması oldu. Bu tartışmada en ilgi çeken yazılardan biri, Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun eski şairlerimizde, özellikle Şeyh Galip'te dekadan tavsifine uygun sembolik ifadeleri tespit etmesidir."[6]

Cenap da, 'Dekadanizm Nedir?' başlıklı bir yazı yayımlayarak, Fransızların son devir eserlerine dekadan dediklerini, bu kelimenin "geriye gider" anlamına geldiğini, fakat bu ifadedeki geriye gitmek tabiriyle anlatılmak istenenin, eski büyük yazarların

---

3 İnci Enginün, Cenap Şahabettin, Ankara, 1989, s. 7.
4 a.g.e., s. 7.
5 Bu konuda geniş bilgi için bk. Birol Emil, Servet-i Fünûncular ve Dekadanlık Meselesi, (Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tez No: 524, 1958-1959.
6 Enginün, Cenap Şahabettin, s. 8.

üsluplarını taklit ve ihya ederek yenilik meydana getirmek olduğunu anlattı. Ayrıca yeni şairlerde görülen kötümser bakış açısı ve manevi bir boşluk duygusu içinde kalarak duygularını anlatmaya çalışmaları dolayısıyla kendilerine dekadan denildiğini, bu açıdan ilk dekadanın Kötülük Çiçekleri (Fleurs de Mal) şairi Charles Baudelaire olduğunu ifade etti.

Cenap ayrıca eski büyük yazarları taklit ve ihya etmenin bir geriye dönüş hareketi olmadığını, bunun bir yeniliğe sebep olabileceğini savundu.[7]

Edebiyatımızdaki bu 'Dekadanlar' tartışması, Ahmet Mithat Efendi'nin o kendine has yumuşak üslubu ve karıştığı bütün tartışmaları tatlıya bağlıyan barışçı ve uzlaşmacı yaklaşımının ürünü olan dekadanları beğendiğini söyleyen bir yazısıyla kapanmıştır.[8]

Cenap, 1908 II. Meşrutiyet'e kadar, daha çok şiire ilgi duydu. Özellikle Servet-i Fünûn dergisinde birçok şiir yayımladı. Dergide bazen makale ve incelemeleri de çıktı. Ama o, bu yıllarda (1896-1901) Fikret'le birlikte Servet-i Fünûn topluluğunun en büyük şairi olarak tanındı. Mehmet Kaplan onun tasviri şiirlerini; 1. Allegoriler, 2. Ev içi tasvirleri, 3. Tabiat manzaraları olmak üzere üç grupta toplar.[9]

Cenap; Mürg-i Siyah, Benim Kalbim, Berg-i Hazan, Ümid ü İntizar, Hayal-i Mâder, Yakazat-ı Leyliyye, Meşçere-i Saadet, Leyâl-i Zâhire, Âb u Ziya, Terâne-i Mehtap, Temâşâ-yı Leyâl, Son Arzu, Elhân-ı Hazan, Temâşâ-yı Hazan, Elhân-ı Şitâ diye adlandırdığı bu tanınmış şiirlerinde, muhteva açısından hiç de olumlu bir tablo çizmez. O, bütün bu şiirlerinde kalbi kederle dolu, tabiatın bile kendisine acıdığı, bütün umutlarını yitirmiş muzdarip insanları anlatır. Sonbaharda dalından kopup başka

7 Cenap Şahabettin, Dekadanizm Nedir?, Servet-i Fünûn, c. 14, nr. 344, 2 Teşrinievvel 1313/15 Ekim 1897.

8 Ahmet Mithat Efendi, Teslim-i Hakikât, Tarîk, 21 Teşrinisani 1314/4 Aralık 1898.

9 Mehmet Kaplan, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I, "Cenap Şahabettin'in Şiirlerinde Pitoresk", İstanbul, 1976, s. 396.

bahçelere giden bir yaprağı bile kendi serseri gönlüne benzetir. Kendisi de hayatta tıpkı rüzgârın önünde bir yaprak misali savrulup gitmektedir. Şiirlerinde zaman olarak hiçbir şeyin tam olarak görünmediği, bir bilinmezlik örtüsüne büründüğü ve insana hüzün veren karanlık geceyi tercih eder. En güzel şiirlerinde bile saadet ve hüzün birbirine karışır. Fakat onda hâkim olan duygu, "kaybolan bir saadet duygusu veya melankolidir. Bu duygu hemen hemen bütün Servet-i Fünûn edebiyatına hâkimdir. Hayalî saadetler ve korkunç hakikat arasındaki çarpışma, onların başlıca temidir."[10] O, şiirlerinde mevsim olarak, daha çok hüzün verici sonbaharı, bazen de her şeyin beyaz karlarla örtülüp âdeta öldüğü kışı tercih eder. Bu, onun içinde bulunduğu ruh hâline tekabül eder. Cenap, tabiatı ve insanı çok defa hasta ve kırgın bir şekilde hayal eder. Mesleği doktorluk olan Elhân-ı Şitâ şairi, şiirlerinde ve nesirlerinde tabiata ve insanlara bakarken hep mesleğinden gelen kelimeleri kullanır. Tabiata ve insana âdeta meslekî bir hassasiyetle bakar. Ona göre dallar ve ağaçlar bile hastadır. Tabiat öksürür, veremlidir; tabiatın kalb atışlarını o, hep elinde tutar.[11] En güzel şiirlerinden biri sayılan Elhân-ı Şitâ (Kış Şarkıları)'da bile baştan sona güzel günlerin geçip gitmesinden dolayı bir hüzün hâkimdir.

Şiirinin ve nesrinin muhtevası bu kadar menfî olan Cenap'ın dili de son derece sun'îdir. Lûgatları karıştırarak sadece halkın değil, aydınların da bilmediği birçok kelimeyi eserlerine taşır. O, "Herkesin anlayacağı bir lisan ile şiir yazılamaz." görüşündedir. Bu yüzden dilde aşırılığa gider. Müzikal bir dil meydana getirmek için hiç duyulmamış kelimeleri kullanır. Edebiyat geleneğimizle bir bağlantı kuramaz. Onun şiiri, bütün bu nitelikleriyle gayr-i beşerî, içinde yaşadığı topluma son derece yabancı bir özellik taşır. O, bütün bu özellikleriyle hem Servet-i

10 Mehmet Kaplan, Şiir Tahlilleri I, "Elhân-ı Şitâ", 5. b. İstanbul, 1975, s. 101.
11 Enginün, Cenap Şahabettin, s. 15.

Fünûn topluluğundaki arkadaşlarına, hem de kendinden sonra gelen Ahmet Haşim'e önemli tesirler yapar.

Cenap, II. Meşrutiyet'ten (1908) sonra, şiiri ikinci plâna itti. Politik hayata atıldı. Tanin, Hürriyet, Aşiyan, Hak, İçtihat gibi çeşitli gazete ve dergilerde yazdı. Kalem dergisinde Dahhâk-ı Mazlum takma adıyla mizahî yazılar yayımladı. Genç Kalemler'de yazan milliyetçi yazarlarla şiddetli münakaşalara girişti. Yeni Lisan hareketine cephe aldı. Bazı makalelerini, 1915 yılında 'Evrak-ı Eyyâm' adıyla kitaplaştırdı.

Yine aynı yıllarda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde, Fransızca ve Batı Edebiyatı öğretim üyeliği yaptı. İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerinden Cemal Paşanın himayesinde bazı ticari işlere bulaştı. I. Dünya Savaşı'nın son yıllarında 1917'de Cemal Paşanın daveti üzerine Süleyman Nazif'le birlikte Suriye'ye gitti. Suriye izlenimlerini Sabah gazetesinde 'Suriye Mektupları' adıyla yayımladı. Bir yıl sonra (1918) 'Nesr-i Harp, Nesr-i Sulh, Tiryaki Sözleri' adlı eseri çıktı. Cenap bu yıllarda, 'Körebe', 'Yalan', 'Küçük Beyler' *(Hüseyin Suat ile birlikte)* adıyla üç tane tiyatro eseri de yazdı. 1918 yılında Süleyman Nazif'le Hâdisât gazetesini çıkardı, yine aynı yıl Tasvir-i Efkâr gazetesi adına Avrupa'ya gitti. Önce gazeteye gönderdiği Avrupa izlenimlerini, daha sonra 1919 yılında 'Avrupa Mektupları' adıyla kitaplaştırdı.

1919 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Edebiyatı Tarihi öğretim üyeliğine tayin edildi. Bu arada çeşitli gazete ve dergilerde yazıyordu. Bu yazılarında Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'ye karşı menfî bir tavır takındı. Bu tavır bir şehit subayı çocuğuna hiç yakışmıyordu. Onun Millî Mücadele'ye karşı takındığı bu menfî tavır, gençliği ve Türk milletini kendisinden soğuttu. Ve 1921 yılında üniversitedeki görevine son verildi. Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Celâl Nuri tarafından yazılan yazılarla kendisine çok büyük tepki gösterildi ve vatansızlıkla suçlandı.

Millî Mücadele'den sonra bir kenara çekilip hayatının geri kalan kısmını okumak ve yazmakla geçirdi. Birçok dergi ve gazetede yazıları yayımlandı… 1925 yılında Servet-i Fünûn dergisinde yayımladığı Shakespeare ile ilgili yazılarını 1931 yılında 'William Shakespeare' adıyla kitaplaştırdı. Bir Türkçe Sözlük çalışmasına girişti.

Millî Mücadele'ye karşı menfî tavrını da uzun sürdürmedi. Daha 1921 yılından itibaren Anadolu'yu, Anadolu'daki Millî Mücadele'yi ve daha sonra Cumhuriyet döneminde de Atatürk'ün büyüklüğünü ve inkılâplarını öven yazılar yayımladı.[12] Fakat “Bir sanatkârın yazdıklarını behemehal hissetmesi lâzım değil, hissetmiş gibi hissettirmesi matluptur.” gibi sözleri, politika, vatan, millet gibi çok hassas konulardaki yazılarında birbirine ters duygu ve düşüncelerle birleştirilince; Cenap'ın yazılarının hangisinde samimi, hangisinde sahte olduğunu anlamak güçleşti.[13] Hiç kimse onun samimiyetine inanmadı. O, hep tereddütle bakılan bir insan oldu.

Hâlbuki o, kıvrak zekâsı, canlı ve müzikal uslûbu, fevkalâde dikkati ve tecessüsüyle Türk edebiyatına ne kadar da güzel, ne kadar da kalıcı diyebileceğimiz şiirler bırakabilir, milletin gönlünde taht kurabilirdi. 1916 yılında yayımladığı 'Tevhîd' başlıklı şiiri, onun bu konuda isterse ne kadar da başarılı olabileceğini gösterir:

Varsın, Sen İlâhî, yine varsın, yine varsın
Aklımda, hayâlimde ve hissimde yaşarsın!

Her yer dolu zâtınla, sıfatınla ilâhî
Zâtın da, sıfatın da Senin nâ-mütenâhî…

12 a.g.e., ss. 3-5.
13 a.g.e., s. 4.

Kalbimde birer katredir eb'âd ile evkât;
Titrer nabazânınla şerâyin-i mesâfât.

Kuvvet bir elinde ve anâsır bir elinde
Mimarı elindir, ebedin de, ezelin de!

Şi'rin dü-câhındır, kelimâtın bütün ecrâm;
Her jâle-i sun'un bana kulzüm-ı ilhâm!

Rûhumda, dimağımda ve kalbimde yaşarsın;
Varsın Sen ilâhî, yine varsın, yine varsın.[14]

Fakat yazık ki, o; milletiyle, milletinin değerleriyle, bir türlü buluşamadı. Hayata ve olaylara hep bir "belki" penceresinden baktı. Hayat felsefesini âdeta bu belki kelimesinin üzerine kurdu. Kendi ifadesiyle "her evetine ve her hayır'ına gizli veya kapalı bir belki" karıştı.[15] Her şeye şüpheyle yaklaştı. Bu şüpheci anlayış ve yaklaşım, okuduğu tıp fakültesi kütüphanesindeki sayısız pozitivist ve materyalist eserlerle[16] beslenince, din ve inanç konularına da hep bu şüpheci yaklaşım hâkim oldu. Bazen insanların inanma ihtiyacından dolayı inandıklarını savundu, bazen dini "bir hurâfât kütüphanesi" olarak gördü. Hayatı bir muamma olarak değerlendirdi. Bazen "Allah gibi bir hakikat-i diniyye hissolunur, anlaşılmaz. Vardır, fakat bilemeyiz. Çünkü azameti kendisini örter."[17] noktasına geldi. Bazen, "Bütün tabiatta gördüğümüz, işittiğimiz O'dur." diyerek monizme kaydı. Bazen kendi varlığından bile şüphe etti. Kimi zaman dindar bir arkadaşına imrendi; onun dindarlığının kendisinin çok hoşuna gittiğini, dinin belki

---

14 Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman, Cenap Şahabettin'in Bütün Şiirleri, İstanbul, 1984, s. 296.
15 Enginün, Cenap Şahabettin, s. 37.
16 Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul, 1978, s. 228.
17 Bedi N. Şehsuvaroğlu, Cenap Şahabettin Bey'den Bir Mektup, Hisar, nr. 126, Haziran 1974, ss. 12-13.

bir hakikat olduğunu, insanın ona muhtaç olduğunu, bu yüzden hiçbir kuvvetin bizim yüreklerimizden dini duygularımızı bütün bütün söküp atamayacağı gerçeğini vurguladı. Ona göre, en koyu materyalistin vicdanını yoklasak, orada bile din duygularını bulacağımızı ve o yaraya dokununca bir din hasreti acısını duyacağımızı yazdı. Bilimin hayatı ve insanı açıklayamadığını, bu konuda bilime bağlanıp kalamayacağımızı, hayatın acı gerçekleri karşısında hepimize biraz ümit lâzım olduğunu ve bu ümidi de bizim ancak dinin müşfik sinesine başımızı dayamakla bulabileceğimizi savundu.[18]

Bütün bu görüş ve düşünceler, sadece Cenap Şahabettin'de görülen görüş ve düşünceler değildir. Bu tür anlayış ve yaklaşımlara, bir medeniyet buhranının kurbanları olan birçok Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devri aydınında da rastlarız. Aslında onların büyük bir kısmının maalesef trajik bir hayat mâcerası vardır. Türk edebiyatına belki de karla ilgili en güzel şiiri hediye eden zavallı Cenap, bütün bu 'belki'ler içinde, bir karlı günde, 13 Şubat 1934'te beyin kanamasından öldü. Geride bir yığın anlaşılmayan, yapmacık, samimiyetsiz unsurlarla dolu; içi boş eserler bıraktı. Hâlbuki bu keskin zekâ, bu okuduğu okulları birincilikle bitiren kabiliyet, çok takdir ettiği ve “tarihimizin en büyük destanî şairi”[19] olarak gördüğü Mehmet Akif gibi olabilseydi, unutulup gitmeyecek, bugün tıpkı İstiklâl Marşı şairi gibi milyonlarca insan tarafından okunuyor, anlaşılıyor, seviliyor ve onların gönlünde yaşıyor olacaktı.

---

18 Bedi N. Şehsuvaroğlu, Cenap Şahabettin'in Yayımlanmamış Mektupları, Hisar, nr. 129, Eylül 1974, s. 16-17.

19 Cenap Şahabettin, Safahat Mübdii: Mehmet Akif, Servet-i Fünûn, c. 57, nr. 1479, 18 Kanun-ı evvel 1340/1 Aralık 1924.

TEVFİK FİKRET'İN SABAH OLURSA ŞİİRİ ÜZERİNE BİR TAHLİL DENEMESİ

Sabah Olursa

Bu memlekette de bir gün sabah olursa, Halûk,
Eğer bu memleketin sislenen şu nâsiye-i
Mukadderâtı, kavî bir elin kavî, muhyî
Bir ihtizâz-ı temâsıyla silkinip şu donuk,
Şu paslı çehre-i millet biraz gülerse... O gün
Ben ölmemiş bile olsam, haya pek ölgün
Bir irtibâtım olur şüphesiz; -O gün benden
Ümîdi kes, beni kötrüm ve boş muhîtimde
Merâretimle unut; çünkü leng ü pejmürde
Nazarlarım seni mâziye çekmek ister; sen
Bütün hüvviyet ü uzviyyetinle âtîsin:
Terennüm eyliyor el'an kulaklarımda sesin!
* * *
Evet, sabah olacaktır, sabah olur; geceler,
Tulû-i haşre kadar sürmez; akıbet bu semâ,
Bu mâi gök bize bir gün acır; melûl olma.
Hayatta neş'e güneştir, melâl içinde beşer,
Çürür bizim gibi... Siz, ey fezâ-yı ferdânın
Küçük güneşleri, artık birer birer uyanın!
Ufukların ebedî iştiyâkı var nûra.
Tenevvür... Asrımızın işte rûh-ı âmâli;

Silin bulutları, silkin zılâl-i ehvâli;
Ziyâ içinde koşun bir halâs-ı meşkûra.
Ümidimiz bu: Ölürsek de biz, yaşar mutlak.
Vatan sizinle, şu zindan karanlığından uzak!

8 Eylül 1321 / 21 Eylül 1905

Tevfik Fikret'in Sabah Olursa adlı şiiri, 8 Eylül 1321/21 Eylül 1905 tarihini taşır. Bu şiiri anlayabilmek için, bu şiirin yazıldığı yılı ve o yıla giden yılları bilmek gerekir. 1905 yirminci yüzyılın daha başlangıcıydı ve ondan önceki on dokuzuncu yüzyıl ise, "imparatorluğun en uzun yüzyılıydı." On dokuzuncu yüzyılda imparatorluğun problemleri hızla artmış, âdeta içinden çıkılamayacak bir hâle gelmişti.

On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, Batılı siyaset adamlarının dilinde "Hasta Adam" idi. Meselâ, daha yüzyılın ortalarına gelmeden (1831-1839) devlet, valisiyle başa çıkamıyor, valisi karşısında defalarca hezimete uğruyor ve içine düştüğü bu zor durum karşısında Rusya, İngiltere ve Fransa'dan yardım istemek zorunda kalıyordu.[1] Yine on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında devlet, içeride ve dışarıda yüksek faizlerle hızla borçlanıyor ve kısa bir süre sonra da, bu borçlarının faizlerini bile ödeyemecek bir hâle geliyordu.[2] Tam bu hâldeyken, 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı patlak veriyor, devlet ağır bir yenilgiye uğruyor ve sonunda Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları'yla Rumeli'de ve Anadolu'da birçok toprağını kaybediyor, Rusya'ya milyonlarla Frank savaş tazminatı ödemek zorunda kalıyor,[3] maliyesi alt üst oluyordu. Bu arada 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı bahane edilerek Meclis kapatılıyor, demokratik gelişimin

1 İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Hil Yayınları, 3.b., İstanbul, 1995, ss. 45-48.

2 Bernard Lewıs, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4.b., Ankara, 1991, ss. 110-111, 197.

3 Toktamış Ateş, Siyasal Tarih, Der Yayınları, 3. b., İstanbul, 1994, ss. 392-396.

önü tıkanıyordu. Sefil bir istibdat topluma darbeler vuruyor, bu durum karşısında Genç Türklerin bazısı fikirlerini terk ederek veya fikirlerinden uzaklaşarak Sultanın hizmetinde memuriyet buluyor,[4] bunu onuruna yediremeyenler ise âdi bir mücrim gibi sürgün, hapis ve çeşitli acılara maruz kalıyordu.[5] Diğer yandan, devrin sömürgeci büyük devletleri, bu "Hasta Adam'ın" ölümünü ve mirasının paylaşımını bekliyordu. O daha ölmeden en değerli parçaları ondan koparılıyordu. 1881 yılında Tunus, Fransızlar tarafından; 1882 yılında Mısır, İngilizler tarafından; 1885 yılında Doğu Rumeli, Bulgaristan tarafından işgal edilmişti. Bir müddet sonra 1897 yılında Girit, Yunanistan tarafından işgal edilmiş, hükümet Girit'in özerkliğini kabul etmek zorunda kalmıştı.[6]

Bütün bu büyük felâketler karşısında padişah II. Abdülhamit'in çeşitli gerekçelerle uygulamaya koyduğu koyu bir baskı yönetimi, yapılan birçok reforma ve aydınlanma hareketine rağmen[7] ülkeyi bunaltıyor bazen yaşanmaz bir hâle getiriyordu. Ülkede ordu, hükümet, saray, ulema ve bürokrasi arasındaki hassas dengeler bozulmuş; merkeziyetçi bir idare iyice yerleşmiş, bütün yetkiler Yıldız'daki padişahta toplanmıştı.

Ülkenin geleceğinden endişeli, belki de bu yüzden fazlaca vehimli ve şüpheci padişah, görünüşte güçlü bir istihbarat teşkilatı

4 Meselâ, tanınmış Genç Türklerden İshak Sükûti, Tunalı Hilmi, Dr. Abdullah Cevdet; ömür boyu on ikişer lira aylık karşılığında, muhalefete ara vermek için Sultan II. Abdülhamit idaresiyle anlaşmışlardı. Varılan anlaşmaya göre Dr. Abdullah Cevdet Viyana, İshak Sükûti ise Roma elçiliği doktorluklarına; Tunalı Hilmi, Halil Muvaffak gibi önde gelen diğer Genç Türkler de çeşitli dış temsilciliklere atanmışlar ve "kendi ihtisas alanları dışında hiçbir ülkede, hiçbir dilde Sultan aleyhinde yazı yaz mamayı" kabul etmişlerdi. Bu konuda bk. M. Şükrü Hanioğlu, Bir Siyasal Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1981, ss. 37-40. M. Şükrü Hanioğlu, Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük, c. 1 (1889-1902), İletişim Yayınları, 2.b., İstanbul, 1989, ss. 304-309.

5 Lewıs, Modern Türkiye'nin Doğusu, s. 172.

6 Ateş, Siyasal Tarih, ss. 372-373, 389, 401-404.

7 Bu dönemdeki aydınlanma hareketleri ve merkeziyetçi reformlar konusunda bk. Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, ss. 108-150. Lewıs, Modern Türkiye'nin Doğuşu, ss. 173-207.

kurarak herkesi, düşündüklerini söylemekten ve yazmaktan çekinir bir hâle getiriyordu.[8] Devlet; halkından korkuyor, aydınından korkuyor, bürokrasisinden korkuyor, öğrencisinden korkuyor, onlara potansiyel tehlike olarak bakıyordu. Zararlı fikirlere sahip oldular diye, üniversite öğrencileri okullarından atılıyor, muzır yayın diye kitap, dergi ve gazetelerin basımı yasaklanıyor,[9] çeşitli aydın fikirli memurların ya görevlerine son veriliyor veya imparatorluğun en ücra yerlerine sürülüyor ve bütün bunlar devletin bekası, ülkenin birliği, bütünlüğü adına yapılıyordu.

Bu şartlar altında bütün ülkede, hemen herkese derin bir melankoli, hayattan bezginlik, ümitsizlik ve karamsarlık egemen oluyor; toplumun önemli bir bölümünde bir nemelâzımcılık

---

8 Halit Ziya Uşaklıgil bu durumu hatıralarında şöyle anlatır: "Kitaplar, mecmualar Encümen-i Teftiş ve Muayene denen ve her çeşitten, her sınıftan başlarla süslenen heyetin kılı kırk yaran mikroskobu altına konurken gündelik gazeteler de ayrıca bu iş ile ortaya konulmuş olan memurlara bırakılmıştı.
Asıl tenkit eden bunlardı. Kelimenin tam anlamında, her makale bütünüyle elenerek bütün ruhu, genişliği, delâleti, altında gizlenebilecek olan mefhumu ile muayene edildikten sonra her satırı, satırları meydana getiren bütün kelimeleri, hattâ noktaları ayrı ayrı, birer birer parçalanarak büyülten camlarla incelenirdi. Sarayın kuruntusu bir bulaşıcı hastalığın yayıldıkça büyüyen tohumları gibi her âletine geçmiş ve vazife ihmalinden, dikkat zayıflığından doğabilecek mesuliyet korkusu her memuru vehimli, vesveseli, her kelimenin gölgesinden ürkerek gırtlağına sarılmak için pençesini sıktıran bir çılgın yapmıştı. Ve böylelikle, yukarıdan açık emirler gelmesine bakmadan, yalnız "marzi-i âliye" (Padişahın rızasına) uymaz düşüncesiyle, günden güne dokunulmayacak mevzuların ve kalemin ucuna geldikçe atılacak kelimelerin, hele ne neviden olursa olsun oraya, idareye, olup bitenlere işaret denebilecek sözlerin sayısı arta arta öyle bir yekûn çıkmıştı ki matbuatın sahası artık içinde dolaşılamayacak kadar daralmış, kullanılabilecek kelimelerin küçük lügati iptidaî bir kavmin dili kadar küçülmüştü." Kırk Yıl, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1969, ss. 433-434.
Bu devirdeki sansürün en kötüsü de ülkedeki ağır şartlar yüzünden, yazarların kendi kendilerine yaptıkları sansür, yani otosansürdü. Halit Ziya Uşaklıgil bu acı olayı da hatıralarında şöyle anlatır:
"Esasen yazı yazarken kendi kendimi pek sıkı bir kontrol altında tuttuğumdan tetkike memur olanlara pek az bir iş bırakmış oluyordum." Kırk Yıl, s. 545.

9 Bu konuda geniş bilgi için bk. Cevdet Kudret, Abdülhamit Devrinde Sansür, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977, 128 s. Lewıs, Modern Türkiy'nin Doğuşu, ss. 185-192. Server R. İskit, Türkiye'de Matbuat Rejimleri, İstanbul, 1939. Osman Nuri,
Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı, C. II, İstanbul, 1327/1911, ss. 587-589. Uşaklıgil, Kırk Yıl, ss. 194-196.

yaygınlaşıyordu.[10] Hemen herkes kendi derdine düşüyor, küçük çıkar hesapları peşinde koşuyordu. Âdeta sosyal sorumluluk duygusu ve bilinci bütünüyle kaybolmuştu.[11] Konuşması gerekenler susuyor, susması gerekenler ise konuşuyordu. Halk bunalmış ve sesi kesilmiş bir şekilde bekliyordu.[12] Toplumun bütün etkin olması gereken kesimleri, sanki üzerlerine ölü toprağı silkilmişcesine duruyor, gazetecilik güdümlü bir hâle geliyor ve gazeteler, suya sabuna dokunmayan magazin haberleri, çeşitli okulların açılış ve kapanış duyuruları, hükümet erkânı ve padişahın katıldığı resmî törenlerin şatafatlı, fakat içi boş konuşmalarıyla yani yapay bir gündemle doluyordu. Bunun yanında, sosyal ve siyasî hayatla pek ilgisi olmayan resimli, eğlenceli dergiler, büyük bir gelişme gösteriyor, bunların sayıları hızla artıyordu.[13]

İşte Osmanlı Türkiye'si, yirminci yüzyılın ilk yıllarına, yani Tevfik Fikret'in Sabah Olursa şiirini yazdığı yıllara, genel hatlarıyla panoramasını çizdiğimiz bu şartlar altında girmişti. Fikret, bir şair olarak ülkenin içinde bulunduğu bu şartlardan derinden etkilenmiş, kâh Ömr-i Muhayyel'i (1898) yazarak her hakikatten uzak, herkese meçhul bir diyara gitmek, kaçmak, bütün insanlardan uzak orada yaşamak istemiş; kâh Gayya-yı Vücut'u (1899) yazarak hayatı "solucanlarla, sülüklerle, yılanlarla dolu" kokuşmuş bir bataklığa benzetmiş; kâh Sis'i (1902) yazarak imparatorluğu sembolize eden imparatorluk başkenti İstanbul'u,

10 Mehmet Kaplan, Tevfik Fikret Devir-Sahsiyet-Eser, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1971, s. 17. Uşaklıgil, Kırk Yıl, s. 508.

11 Kaplan, Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet- Eser, s. 17.

12 Halit Ziya Uşaklıgil o günlerle ilgili şu ilginç bilgileri verir:
"Haydutlardan müşirler, hırsızlardan vezirler çıkmıştı; içinde pislikten başka bir maya olmayan göğüslere elmaslı nişanlar, dereceleri ancak çukurların dereceleriyle ölçülebilecek alçaklara en büyük rütbeler verilmişti ve bu rütbe, nişan, para sonra bütün bu parıltılı şeylerin arasından fışkıran casus gözlerinin ateş kasırgası altında halk bunalmış, sersemleşmiş, boğazı kısılarak sesi kesilmiş beklerdi". Kırk Yıl, s. 510.

13 Kaplan, Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser, s. 18. Kenan Akyüz, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923) Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 3. b. Ankara, 1979, ss. 120- 121.

mel'un ve menfur bir şehir olarak tasvir etmiş ve yaşlı, ahlâksız bir kadına benzetmişti.

Bütün bu şiirlerinde karamsar, bedbin ve gelecekle ilgili bütün umutlarını yitirmiş, melankoli içinde kıvranan Rübab-ı Şikeste şairinin, 1905 yılında yazdığı Sabah Olursa şiirinde hayat karşısında takındığı tavır, önemli bir değişikliğe uğrar. "Sabah Olursa şiiri, Fikret'in içinde, büyüyen oğlu ile beraber sosyal bir kurtuluş ümidinin uyandığını gösterir".[14] 1895'te doğan Haluk, bu şiirin yazıldığı 1905'te on yaşındadır. Fikret, bütün umutlarını, ülkenin bütün geleceğini oğlu Haluk'a ve onun neslinin içinden çıkacak bir kahramana bağlamıştır. Burada,

Bu memlekette de bir gün sabah olursa, Haluk,

Mısraı, şiirin en güçlü, en güzel mısraı olarak dikkat çeker. Ayrıca bu mısra, ülkenin aydınlık geleceğine karşı duyulan büyük bir özlemi de ifade eder:

Bu memlekette de bir gün sabah olursa, Haluk,
Eğer bu memleketin sislenen şu nâsiye-i
Mukadderatı, kavî bir elin kavî, muhyî
Bir ihtizâz-ı temâsıyla silkinip şu donuk,
Şu paslı çehre-i millet biraz gülerse…

Yukarıdaki mısralar Fikret'in kurtuluşu, bir sosyal sınıftan değil, kuvvetli ve diriltici, güçlü bir elden, iradeli bir insandan beklediğini gösteriyor. Bütün toplumu sükût etmiş gören, milyonlarca insan içinde pâk ve temiz çıkacak pek az alın bulunabileceğini söyleyen ve mizaç itibariyle de bireyci olan Fikret'in, ülkenin kurtuluşunu bir kahramandan beklemesi çok tabiîdir.[15] Fikret, Halûk'un nesli içinden ülkeyi kurtaracak böyle bir kahramanın

14 Kaplan, Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser, s. 130.
15 y. a.g.e. s. 130

çıkacağına inanır. Şaire göre bu kahraman, yaptıklarıyla milletin yüzünü güldürecektir. Kuvvetle buna inanan Fikret, bunun çok yakın bir gelecekte olacağına ihtimal vermez. Bu değişiklik, ancak kendisinin ölümünden sonra veya iyice yaşlandığı yıllarda gerçekleşecektir:

........O gün
Ben ölmemiş bile olsam, hayata pek ölgün
Bir irtibatım olur şüphesiz.

Fikret oğlundan, o gün geldiği zaman kendisinden ümidi kesmesini, kendisini kötrüm ve boş muhîtinde, acılarıyla unutmasını ister. Çünkü Fikret'in aksak, eski, perişan bakışları, oğlunu maziye çekmek isteyecektir. Halbuki Fikret'e göre oğlu "Bütün hüvviyyet ve uzviyyetiyle âti"dir. Fikret, burada melâl içinde çürüyen kendisi ve kendi nesliyle, "Bütün hüvviyyet ve uzviyyetiyle âti" olan, geleceği temsil eden oğlu arasındaki farkı özellikle vurgular:

..........O gün benden
Ümîdi kes, beni kötrüm ve boş muhîtimde
Merâretimle unut; çünkü leng ü pejmürde
Nazarlarım seni mâziye çekmek ister; sen
Bütün hüvviyet ü uzviyyetinle âtîsin:
Terennüm eyliyor el'an kulaklarımda sesin!

Fakat artık Fikret, ülkesinin içinde yaşadığı karanlık günlerin bir gün gelip biteceğine, karanlık gecelerin haşir sabahına kadar sürmeyeceğine, sonunda "Bu sema, bu mâi göğün" bize bir gün acıyacağına, bu ülkede de bir gün sabahın olacağına kuvvetle inanır. Haluk'a ve Haluk'un nesline, ülkenin içinde

bulunduğu bu kötü durumdan dolayı üzülmemeleri gerektiğini anlatır. Eskisinin aksine umut doludur:

Evet, sabah olacaktır, sabah olur; geceler,
Tulû-i haşre kadar sürmez; akıbet bu semâ,
Bu mâi gök bize bir gün acır; melûl olma.

Fikret bu mısralarında eski şiirlerinin aksine ümit doludur, geleceğe kuvvetle inanır. Ona göre insanlar ve toplumlar, üzüntü, sıkıntı, moral bozukluğu ve bezginliğe düşerlerse çürüyüp giderler:

Hayatta neş'e güneştir, melâl içinde beşer,
Çürür bizim gibi…

Fikret daha sonraki mısralarda, bütün ümidini bağladığı bugünün çocukları, yarının gençlerine seslenir. Onlardan uyanmalarını, ülkenin aydınlığa ihtiyacı olduğunu anlatır. Fikret'e göre, yeni yetişen nesiller, ülkeyi aydınlatmalı, ülkenin üzerindeki kara bulutları silmeli, ülkedeki korku ve dehşet havasını dağıtmalıdır. Böylece ülke, içinde bulunduğu korkunç durumdan sıyrılacak, kurtuluşa erecektir. Rübab-ı Şikeste şairi bunu, gençlere en büyük hedef olarak gösterir.

..........Siz, ey fezâ-yı ferdânın
Küçük güneşleri, artık birer birer uyanın!
Ufukların ebedî iştiyâkı var nûra.
Tenevvür... Asrımızın işte rûh-ı âmâli;
Silin bulutları, silkin zılâl-i ehvâli;
Ziyâ içinde koşun bir halâs-ı meşkûra.

Fikret, şiirin sonunda, kendisinin bütün ümidinin bu nesil olduğunu açıkça söyler. Eğer gençler, onun gösterdiği hedefe yönelirlerse, ülke içinde bulunduğu şu zindan karanlığından mutlaka kurtulacak, o ve nesli ölse de arkadan gelen nesiller, ebediyen aydınlık içinde yaşayacaktır:

Ümidimiz bu: Ölürsek de biz, yaşar mutlak
Vatan sizinle, şu zindan karanlığından uzak!

Fikret'in bu şiiri, kendi ülkesinde karanlıklar, ıstıraplar içinde yaşayan; horlanan, kendisini "öz yurdunda garip", "öz vatanında parya" olarak hisseden bir insanın ruh hâlini ve onun geleceğe ait hayallerini, umutlarını anlatır.

Çeşitli dönemlerde, çeşitli ülkelerde yaşayan; dürüst, çalışkan, ülkesini seven birçok insan, özellikle birçok aydın, zaman zaman Fikret'in bu şiirinde anlattığı ve yaşadığı duyguları yaşamış, bunalmış, umutlarını yitirir gibi olmuş; fakat yine de bir çıkış yolu aramış ve bunun için de, ümit tomurcukları olan yeni nesiller yetiştirmeye kendini adamış ve ülkenin kurtuluşunu o ideal nesle[16] bağlamıştır. Bu açıdan Fikret'in şiiri, yüz yıl önce yazılmış olmasına rağmen hâlâ ter ü tazedir. Daha bugün yazılmış gibi birçok insan, günümüzde de Rübab-ı Şikeste şairinin bu mısralarını büyük bir heyecanla okuyabilir.

---

16 Bu açıdan baktığımızda, Fikret'ten tamamıyla farklı bir dünya görüşüne sahip olan Mehmet Akif ve Necip Fazıl'ın eserlerinde de, tıpkı Fikret'in hayal ettiği gibi kurtarıcı bir ideal nesil özlemiyle karşılaşırız. Bu ideal neslin adı Mehmet Akif'in dilinde "Asım'ın Nesli", Necip Fazıl'ın dilinde ise "Büyük Doğu Nesli" dir. İlginçtir ki, Fikret, Akif ve Necip Fazıl'ın eserlerinde görülen bu, ülkeyi kurtaracak ideal nesil özlemi yerine, II. Meşrutiyet devrinde Ziya Gökalp'in eserlerinde çok daha farklı bir anlayış ve yaklaşım dikkati çeker. Fikret, Akif ve Necip Fazıl'ın aksine Ziya Gökalp, kurtarıcı olarak gelecek nesli değil, kendini görür. Gençlik yıllarında Mehdi imzasıyla makaleler yazan Ziya Gökalp'ta kendisini Mehdi (ülkeyi ve toplumu düzlüğe çıkaracak büyük kurtarıcı) olarak görme eğilimi vardır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Kaplan, "Ziya Gökalp ve Saadet Perisi", Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I, Dergah Yayınları, İstanbul 1976, ss. 490-516.

Zaten bilimsel eserlerle, başarılı edebî eserler arasındaki en büyük fark da budur. Bilimsel eserler, ne kadar büyük, ne kadar başarılı olurlarsa olsunlar bir süre sonra eskirler, aşınır ve aşılırlar. Fakat başarılı edebî eserleri yıllar, hatta yüzyıllar eskitemez, aşındıramaz. Yunus Emre, Hacı Bayram Veli, Hacı Bektaş-ı Veli ve Mevlâna'nın eserleri gibi ve üzerinde durduğumuz Tevfik Fikret'in Sabah Olursa şiiri gibi.

MEHMET AKİF'İN ŞAİRLİĞİ

Mehmet Akif'in edebî hayatının ne zaman başladığı kesin olarak belli değildir. Onun herkesçe bilinen şiirleri, Safahat adlı eserinde topladığı şiirlerdir. Safahat'taki şiirlerin tamamı 1904'ten itibaren yazılmış veya çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış şiirlerdir. Birinci Safahat'ın 1911'de yayımlandığını göz önüne alırsak, onun ilk şiirini 31 yaşında yayımladığını, ilk şiir kitabını ise 38 yaşında çıkarmış olduğunu anlarız. Fakat pek çok şairin, ilk şiir kitabından önce birçok şiir denemesi olduğunu düşünürsek, Akif gibi velûd bir şairin de Birinci Safahat'tan önce, birçok şiir yazmış olduğunu kolaylıkla tahmin edebiliriz. Nitekim Akif'le ilgili yapılan bazı araştırma ve incelemelerde,[1] yayımlanan bazı hatıralarda, onun yazılıp da yayımlanmayan veya bazı dergi ve gazete sayfalarında kalan birtakım şiirleri olduğu ortaya konmuştur.

1892 yılında Halkalı Baytar Mektebi'nde öğrenci iken yazdığı "Destûr" adlı Terci–i Bend'i, bu şiirlere örnek olarak verilebilir. Yakın arkadaşı Eşref Edip de bize, Akif'in Birinci Safahat'tan önce, gençlik yıllarında defterler dolusu şiir denemeleri yaptığını, bunların bir kısmını kaybettiğini, bir kısmını ise daha sonra beğenmeyerek imha ettiğini, dolayısıyla pek çok yayımlanmayan şiiri olduğunu Akif'in kendi dilinden şöyle nakleder:

---

1 Bu konuda bk. Fevziye Abdullah Tansel, Mehmet Akif Ersoy Hayatı ve Eserleri, Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları, 3. b. Ankara, 1991, ss.10–12. Kaya Bilgegil, "Mehmet Akif Resmi Hâl Tercümesi, Basılmamış Bazı Mektup ve Manzumeleri", Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi, nr 3, Erzurum, 1972, ss. 1–33.

"Gençlik devrinde idi. Gazeliyata dâir çok şiirler yazdım. Müteaddit defterler doldurdum. Bir aralık bunların birini kaybettim. Buna çok yandım, yakıldım. Fakat bilahare şiirimi içtimâî mevzulara tahsis edince, o defterlerin kaybolmasına hiç acımadım. Diğer defterlerimi de kendi elimle imhâ ettim. Neşretmediğim şiirler pek çoktur."

Bunların dışında, yakın dostlarına gönderdiği mektupların içinde veya kendisiyle ilgili hatıralarda, Akif'in bazı şiirleri veya bazı mısraları bulunmuştur. Bu şiirlerin bir kısmını Ertuğrul Düzdağ, Safahat'ın yeni baskılarına almış ve "Safahat Dışında Kalmış Şiirlerin Bir Kısmı" başlığı ile yayımlamıştır.[2]

Bütün bunlar, 1904'ten önce de, yani gençlik yıllarında da, Akif'in şiirle ciddî bir şekilde uğraştığını, defterler dolusu şiir denemeleri yaptığını ortaya koymaktadır. Bu şiirlerin önemli bir kısmı, kendisi tarafından imha edilmiş olsa da, eldeki mevcut örnekler, kendi anlattıkları, yakın dostlarının ve arkadaşlarının naklettikleri; onun gençlik yıllarında, daha çok Ziya Paşa, Abdülhak Hamit, Muallim Naci tarzında şiirler yazdığı ve bu şairlerin tesirinde kaldığını göstermektedir. Akif bu şiirlerinde eski geleneğin içindedir, fakat yeni bir dil zevki aramakta ve çeşitli metafizik meselelere ilgi duymaktadır. Bir ara Servet–i Fünûn şairleri gibi yeni sanat formları arama tecrübelerine girişmiş, ayrıca Recâizâde Ekrem ve Tevfik Fikret gibi tabiat tasvirlerini ön plâna çıkardığı şiirler yazmıştır.[3]

Bu arada Fransızca'ya ve Fransız edebiyatına ilgi duymuş, Fransızca'yı adamakıllı öğrenmiş,[4] birçok Fransızca eseri zevkle okumuştur.[5] Emile Zola, Victor Hugo, Alphonse Daudet,

---

2 Mehmet Akif Ersoy, Safahat (Hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ), Timaş Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 483–551.

3 M. Orhan Okay, Mehmet Akif, Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Akçağ Yayınları, Ankara, 1989, ss. 33–34.

4 Mithat Cemal (Kuntay), Mehmet Akif Hayatı, Seciyesi, Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986, ss. 16–17.

5 Tansel, Mehmet Akif Ersoy Hayatı ve Eserleri, ss. 12–13.

Dumas Fils, Lamartine, Anatole France, Alfrede Musset, Erneste Renan, Rousseau'yu ilgiyle okumuş, özellikle Hugo, Lamartine, Daudet ve Zola'nın etkisinde kalmıştır. Eski Türk edebiyatından Bâkî, Nef'î, Nedim, Süleyman Çelebi, Şeyhülislâm Yahya ve Şeyh Galip'i; Arap, İran ve Hint edebiyatından ise Feyzî–i Hindî, İbn–i Fârız, Mütenebbî Nâbiga, Buhtûrî, Ebu Temmam, Ebu Firas ve Muhammed İkbal'i severek okumuş ve takdir etmiştir. Yine bu yıllarında Şirazlı Sadi ve Fahrüddin Râzî hakkında manzumeler yayımlamış, özellikle Sadi'den çok etkilenmiş ve Servet–i Fünûn dergisinde 1898 yılında İran edebiyatından yaptığı tercümeleriyle dikkati çekmiştir.

Mehmet Akif'in Sadi'ye karşı duyduğu bu şahsî temayülde, yaşadığı devre hâkim olan edebî cereyanların tesiri olduğu muhakkaktır. Bilhassa 1895 yılından sonra, Edebiyat–ı Cedidecilerin, Batı tesirini, Tanzimatçılara göre daha fazla hissetmelerinin sonucu olarak, edebiyatımızda realist eserlere çok rastlanmaktadır. Toplum hayatında görülen olumsuzlukları, beşerî zaafları ortaya koyan manzum hikâyeler yazmak moda olmuştur. Servet–i Fünûncuların, Fransız şairlerinin bu türlü yazılarını örnek alarak, sosyal–manzum hikâyeler yazdıkları bu yıllarda, Mehmet Akif; yaşadığı çevre, gördüğü tahsil, aldığı eğitim gereği, aynı hususiyetlerin, Sadi'nin hikâyelerinde de bulunduğunu sezmiştir. İşte bu yüzden, onun, Servet–i Fünûn'daki ilk yazılarını, Bedâyiü'l–Acem genel başlıklı, özellikle Sadi'nin Bûstân'ından yaptığı tercümeler teşkil eder.[6]

Akif'in Sadi'ye olan ilgisi ve sevgisi, üzerindeki Sadi tesiri, hayatı boyunca devam etmiştir. 1919 yılında Servet–i Fünûn dergisinin açtığı bir ankete verdiği şu cevap da, Şirazlı Sadi'nin onun üzerindeki etkisini açık bir şekilde ortaya koyar:

"... Nazımla, bugün yürümek istediğim gâye, rezâil–i içtimâiyemizi ortaya koyup, halkı bunlardan nefret ettirmeye çalışmaktır.

6 y. a.g.e., s. 18.

Zaten şiire, Sadi mesleğini taklit ile başlamıştım... Acemlerden Sadi'yi pek çok okudum. Öyle zannederim, en çok tesiri altında kaldığım edip, Sadi olacaktır."[7]

Servet–i Fünûn dergisinin kapatıldığı 1901'den II. Meşrutiyet'in ilân edildiği 1908 yılına kadar uzanan yıllarda Akif suskundur. Daha önce yazdıkları kendini tatmin etmemektedir ve yeni arayışlar içindedir. Hatta bir ara şiir yazmaktan vazgeçer gibi olur. Nesre dönmek ister, fakat nesrini de beğenmez. Tereddütler içinde bocalar. Safahat'ına almadığı şiirlerin birinde bu tereddüdü apaçık görürüz:

Müstakbeli şi'rimin açık mı?
Şair olamam, o belli zâten,
Bir nâzım olur muyum acep ben?
Nesrimde rekâket olmasaydı;
Evvelce gözüm de dolmasaydı,
Hiç nazma temâyül eylemezdim,
Bir sadece beyt söylemezdim.
Heyhât, bir iptilâ imiş bu,
Ben bilmez idim, hatâ imiş bu!

Bu yıllarda şiire devam edip etmemek konusunda tereddütler içinde bocalayan Akif, nihayet şiire devam kararı verir. Fakat o zamana kadar yazdıkları üzerine bir sünger çekerek. Sadece sevdiği, tesiri altında kaldığı şairleri değil, o zamana kadar kendi yazdığı şiirleri de unutarak.[8]

1908 (II. Meşrutiyet) Mehmet Akif'in şiirinde önemli bir dönüm noktası teşkil eder. II. Meşrutiyet'le birlikte o, tamamen sosyal meselelere yönelecek ve şiirini bütünüyle içinde yaşadığı topluma açacak, toplumsal meseleleri, şiirinin ana teması hâline getirecektir ve onun bu durumu 1923 yılına ilk Meclis'in dağılmasına kadar devam edecektir.

7 Servet–i Fünûn, nr. 1429, 2 Teşrinievvel 1919.
8 Okay, Mehmet Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, ss. 34–35.

1908'de II. Meşrutiyet'le birlikte, son derece hassas, son derece şairâne, son derece santimantal, aşırı duyarlı ve içe dönük bir adamdan tarihî, sosyal, siyasî şartların da zorlamasıyla, sanatının bütün kapılarını sosyal–siyasî ve toplumsal meselelere ardına kadar açmış, şiirinin ufkunu hayat kadar genişletmiş bir dava adamı, bir idealist çıkacaktır. Bu dava adamı, hak bildiği şeyleri hiç kimseden korkmadan haykıracak, koskoca bir imparatorluğun, mâcerâsı asırları doldurmuş bir imparatorluğun yıkılışı karşısında feryad u figân koparacak, bunu çığlıklaştıracak ve büyük bir iman şairi hâline gelecektir.

Şiirlerini artık Sırat–ı Müstakim mecmuasında yayımlar. 1911 yılında da, Safahat adını verdiği ilk şiir kitabını çıkarır. Birinci Safahat, büyük yankılar uyandırır. Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Servet–i Fünûn dergisinin Musâhabe–i Edebiye adlı sütununda Akif'i, manzum hikâyenin Türk edebiyatında ilk müjdecisi olarak görür; onun şiirlerindeki sadeliği, duruluğu, samimiyeti, realizmi över ve bazı şiirlerinin tahlilini yapar. Celâl Sâhir'le aralarında Akif'in şiiri üzerine önemli tartışmalar yaşanır. Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem ise Sebilü'r–Reşat'taki Sahaif–i Tenkit başlıklı makalelerinde, Safahat'taki şiirlerin tahlilini yapar. Ali Ekrem'e göre Akif, şiirimizi kafiye bakımından zenginleştirmiş, ayrıca tasvir ve hikâye yönünden de başarılı, güçlü şiirler ortaya koymuştur.

Akif kısa zamanda II. Meşrutiyet devrinin en tanınmış şairlerinden biri hâline gelir. Aruzu mükemmel bir şekilde kullanan Safahat şairi, Türk diline son derece hâkim olur ve pürüzsüz bir şiir dili meydana getirir. Şiirin hudutlarını hayat kadar genişletir. Bütün sunîliklerden uzak, içten dualar kadar samimi şiirler yazar. Safahat'ın başına koyduğu manzum önsözde, şiirinin bu özelliklerini şöyle dile getirir:

Bana sor sevgili kâri, sana ben söyleyeyim,
Ne hüviyette şu karşımda duran eş'ârım:
Bir yığın söz ki samimiyeti ancak hüneri:
Ne tasannu bilirim çünkü, ne sanatkârım.

Artık tasannulu eski şiirleri, gazel edebiyatında veya Servet–i Fünûn sayfalarında kalmıştır. Onları beğenmemiş, imha etmiş ve büyük bir samimiyetle sosyal mevzulara yönelmiştir. Safahat şairi, Dördüncü Safahat (Süleymaniye Kürsüsü'nde)'ta bu yeni şiir anlayışını daha açık ve kesin bir şekilde şöyle anlatacaktır:

Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim.
İnan ki her ne demişsem, görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek!

O, hayal ile alışverişini kesen, her ne demişse görüp de söyleyen, hakikatin peşinde koşan; toplumdaki bütün sosyal, siyasî, ekonomik olayları "fotograf realizmi" denilebilecek bir gerçekçilikle anlatan ve bunlara çözüm yolları arayan ve üreten; kurtuluşumuzun ancak, İslâm'ın dupduru yaşandığı asr–ı saadet'e dönmekle ve İslâm'ı, asrımızın şartları içinde yeniden yorumlamakla olacağını vurgulayan ve bunu "asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı" diye formülüze eden büyük bir şair olmuştur.

Akif, şiir hakkındaki görüş ve düşüncelerini, Altıncı Safahat (Asım)'la ortaya koyar. Kendisinin, "ilmi az, görgüsü çok, fıtratı yüksek bir imam" diye vasıflandırdığı Köse İmam ile Mehmet Akif'i temsil eden Hocazâde arasında şu konuşma geçer:

Yaşınız kaçtı paşam, elli mi?
– Yoktur elli.

– Aştınız kırkı ya?:
–Kırkaltıyı bulduk.
–A'lâ...
Yüzü bulsan, yine "hâlâ mı bu mektup, hâlâ!"
Arzı olmazsa hayatın ne çıkar tûlünden?
Hani kırkaltı yılın eldeki mahsülünden?
Hangi bir fende teâli edebildin, evlât?
Hangi sanatta rüsûhun göze çarpar? Anlat!
Ulemadan mı sayıldın? Fukahadan mı?
–Hayır.
–Ya siyasî mi nesin? Kendine bir meslek ayır.
–Şairim.
–Olmaz olaydın: O ne yüzler karası!
Bence dünyadaki işsizlerin en maskarası.
–Af edersin onu!
–İmkânı yok etmem, ne demek!
Şiire meslek diye, oğlum, verilir miydi emek?
Ah, vaktiyle gelip bir danışaydın Köse'ne,
Senin olmuştu bugün belki o kırkaltı sene.

Açıkça görülmektedir ki Akif, Köse İmam'ın dilinden kendisi de dahil, bütün şairlere olumsuz bir şekilde bakmaktadır. Onun şiir ve şairler hakkındaki bu olumsuz görüş ve düşüncelerine dayanarak, bazı edebî tenkitlerde ve incelemelerde ve kimi edebiyat tarihlerinde çok yanlış değerlendirmeler yapılmıştır. Kimileri onu "avamı tatmin eden eserler yazan birisi" olarak görmüş, sanatkâr saymamış; kimileri ise "iyi bir nazım ustası, güçlü bir hatip, bir manzum hikâye yazarı, ahlakî ve hikmetli manzûmelerin sahibi bir fikir adamı" olarak değerlendirmiş, fakat şair olarak görmek istememiştir. Bu tür çalışmalarda Akif,

çok defa Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp gibi fikri muhtevası ağır basan; fakat sanat değeri pek olmayan eserler veren bir dava adamı, bir idealist olarak görülmüştür. Mehmet Akif'in böyle anlaşılması ve değerlendirilmesinin çeşitli sebepleri vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1) Safahat şairinin bazı çevreler tarafından iyi bilinip tanınmaması, bu tür değerlendirmelerde etkili olmuştur. Belli dönemlerde ona karşı âdetâ boykot uygulanmış, bu da onun gereğince bilinip tanınmasını geciktirmiştir.

2) Yaşadığı devrin de onun böyle anlaşılmasında rolü vardır. Bilindiği gibi Akif, II. Abdülhamit devrinin son yılları, II. Meşrutiyet devri, Mütareke devri, Millî Mücadele devri ve Cumhuriyet devri gibi birbirinden çok farklı devirleri yaşamış; büyük sosyal, siyasî, ekonomik sarsıntılara, çalkantılara, çöküşlere ve yeniden kuruluşlara, önemli değişim ve dönüşümlere şahit olmuştur. Toplumu derinden sarsan bu olaylar, onu da derinden etkilemiştir. Bu yüzden o, "şair tabiatını iradesiyle ve bir kararla boğmak, onun yerine bir idealisti, bir ahlakçıyı koymak istemiştir."[9]

3) Belli dönemlerde Akif'e karşı takınılan duygusal–ideolojik tavırların da bunda rolü olmuştur. Akif'in şairliği, hem de büyük şairliği, ona tamamen zıt dünya görüşüne sahip yazar ve şairler tarafından bile kabul edildiği hâlde; bu tür hakperest değerlendirmeler, aşırı duygusal ve ideolojik bazı çevreler tarafından bazen sansüre bile uğratılarak ortadan kaldırılmağa çalışılmıştır. Bunun tipik örneklerinden biri, Nâzım Hikmet'in Yön Yayınları tarafından 1965 yılında basılan "Kurtuluş Savaşı Destanı"nda gerçekleşmiştir. Bu eserin 71. sayfasında, Nâzım, İstiklâl Marşı şairini;

"Akif, inanmış adam,
Büyük şair"[10]

9 y.a.g.e., s. 43.
10 Nâzım Hikmet, Kurtuluş Savaşı Destanı, Yön Yayınları, 1. b. İstanbul, Mart 1965, s. 71.

mısralarıyla övmekten kendini alamamış ve açıkça görüldüğü gibi, onun büyük bir şair olduğunu kabul etmiştir. Fakat Nâzım'ın bu eseri, yıllar boyunca, defalarca yeniden yayımlandığı hâlde sonraki baskıların hiçbirine "Büyük Şair" sözü veya mısraı alınmamıştır.[11] Yani Türkiye'de İstiklâl Marşı şairine, "Büyük Şair" denilmesine tahammül edemeyen kimseler vardır ve bunlar gerektiğinde bir şairin eserini bile sansüre uğratarak gerçekleri tahrif etme gayreti içindedirler.

4) Tarihî, sosyal ve siyasî şartların, yıllarca Akif'in gerçek değerinin, objektif bir şekilde ortaya konulmasını engelleyici özellikte olmasının da Akif'in şairliği ile ilgili olumsuz değerlendirmelerde etkisi olmuştur. Bu konuda Akif'in yakın arkadaşı "Üç İstanbul" yazarı Mithat Cemal Kuntay'ın Akif'le ilgili aşağıdaki sözleri yeterince aydınlatıcı olacaktır:

"Gün oldu ki onu sevmek cesaretti. Dostları bile, bazen, onu gizli sevdiler."[12]

Akif'i sevmenin bile cesaret olduğu bir devirden ve bu devre hâkim olan güçlerden elbette, onun büyük şairliğini kabul ve buna tahammül etmeyi bekleyemeyiz.

5) "Kumar, kadın, içki gibi insan etini pelteleştiren hazları Akif bilmiyordu. Hayatı her sabah başlayan bir mahrumiyetti. Onda ne politika ihtirası, ne mevki hırsı, ne de kadın ve kumar hazzı vardı."[13] O, inandığı şeylere gönülden inanan dosdoğru bir adamdı. Onu hiçbir şeyle satın alamazdınız. Bu yüzden hiçbir devirde, hiçbir şey ve hiçbir kimse karşısında eğilmedi, bükülmedi. Dimdik yaşadı. Hak bildiği şeyleri haykırmaktan, savunmaktan vazgeçmedi. Altıncı Safahat (Asım)'ta şöyle haykırıyordu:

---

11 Bu konuda ayrıca bk. İsmet Özel, İade–i İtibar, Yeni Şafak, nr. 2258, 13 Şubat 2001, s. 3. Beşir Ayvazoğlu, Nazım ve Akif, Zaman, nr, 13017, 14 Şubat 2001, s. 14.

12 Kuntay, Mehmet Akif Hayatı, Seciyesi, Sanatı, s. 141.

13 y.a.g.e,., s. 200.

Zulmü alkışlayamam, zâlimi asla sevemem;
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem...
Biri ecdâdıma saldırdı mı, hattâ, boğarım...
–Boğamazsın ki!
–Hiç olmazsa yanımdan koğarım.
Üçbuçuk soysuzun ardından zağarlık yapamam;
Hele hak nâmına haksızlığa ölsem tapamam.

Bütün bu özellikleri de onu, her devirde sıkıntıya sokmuştu. Bazı kimselerin, özellikle bazı aydınların en küçük menfaatler karşısında değiştiği, inançlarından taviz verdiği, gerektiğinde zulmü alkışladığı, gelenin keyfi için geçmişin bütünüyle karalandığı, hak nâmına haksızlığın yüceltildiği bir devirde; bunların hiç birini yapmayan ve yapmayacak olan Akif, bu çevreler tarafından büyük şair olarak gösterilemezdi. Bütün bu özelikleriyle Akif gibi birinin, "Doğru söyleyen dokuz köyden kovulur." sözünü vecizeleştiren bir toplumda işi zordu.

Bütün bu sebepler bir araya gelince, onun bazı edebiyat tarihlerinde ve bazı yazılarda niçin küçümsenmeye, hattâ yok sayılmaya çalışıldığı daha iyi anlaşılır.

Halbuki o, Türk şiirine önemli yenilikler getiren büyük bir sanatkârdı. Onun Türk şiirine getirdikleri ve şiirinin özellikleri şöyle sıralanabilir:

1) Hayatı Yakalayan Adam

Akif, Türk şiirine gerçek hayatı soktu. Mehmet Kaplan'ın ifadesiyle, "Türk edebiyatında onun kadar içinde yaşadığı devri, bütün teferruatı ile gören ve gösteren başka bir şair yoktur, denilebilir. Safahat, âdetâ, muayyen bir nokta–i nazardan tasvir edilen bir manzum romana benzer: Sokak, ev, kulübe, saray, meyhane, cami, köy, şehir, fakir, zengin, dindar, dinsiz, cılız, pehlivan, korkak, kahraman, halk, yüksek tabaka, münevver, cahil,

yerli yabancı, Avrupa, Asya, ticaret, siyaset, harp, sulh, şehircilik, köycülük, mâzi, hâlihazır, hayal, hakikat; hemen hemen her şey, Akif'in duyuş ve görüş sahnesine girer. Ve o bunları yalnız şiirin değil, edebiyatın bütün ifade vasıtalarıyla anlatır: Tasvirler yapar, portreler çizer, hikâyeler söyler, fıkralar anlatır, konuşmalara başvurur, vaaz eder. Komik, trajik, öğretici, hamâsî, lirik, hakîmâne her edâyı, her tonu kullanır. Bu suretle Akif, şiirin hududunu nesir kadar, edebiyat kadar genişletir; hattâ edebiyatı da aşar, onu hayatın tâ kendisi yapar...

Akif kendisinden önce Türk edebiyatında kimsenin yapmadığı bir işi yapıyor, mâbede sokağı, dinin içine hayatı sokuyor. İnzivasında insanların hâllerini düşünen Yunus, bir gün:

'Kasdım budur şehre varam, feryâd u fîgân koyaram' der. Fakat şehirde değil, ruhun içinde dolaşır. Akif, şehrin içine gerçekten giren ve feryâd u fîgân koparan bir şairdir."[14]

2) Sokağın Anahtarına Sahip Olan adam

Akif; sürükleyici, akıcı, hiçbir pürüzü olmayan, sade, tatlı bir üslup meydana getirmiş; bu sıcak ve etkileyici üslup, geniş kitleler tarafından büyük bir arzuyla benimsenmiştir.

3) "Aruzla Resim Yapan Adam"[15]

Akif, Servet–i Fünûncularda karşımıza çıkan "tablo şiirin" konusunu, muhtevasını değiştirip, onu hayatın bütün renklerini içine alan bir hâle getirmiştir.

4) Yerliliği, Bize Has Olanı Yakalayan Adam

Akif'in şiirinde konular, karakterler, tasvirler hep yerlidir, bize hasdır. O, bize has olanı aramış, bulmuş ve eserlerine malzeme yapmıştır. Onun şiirlerinde buram buram bizim insanımız, bizim

---

14 Mehmet Kaplan, Şiir Tahlilleri I, Dergâh yayınları, 5. b. İstanbul, 1975, s. 166.
15 Kuntay, Mehmet Akif Hayatı, Seciyesi, Sanatı, s. 271.

problemlerimiz, bizim dertlerimiz, bizim inançlarımız, bizim karakterlerimiz, bizim tarihimiz, bizim örf ve âdetlerimiz; kısacası bütün yönlerimizle biz vardır.

5) Tabiilik ve İçtenlik

Akif'in şirinin en önemli yanlarından biri de, şüphesiz son derece tabii ve samimi olmasıdır. O, hayatı boyunca bütün sun'îliklerden uzak, içten dualar kadar samimi şiirler yazmıştır. Onu sevmeyenler bile, onun tabiiliğini ve samimiliğini kabul etmek zorunda kalmışlardır.

6) Aruzu Bir Türk Vezni Haline Getiren Adam

Aruz vezni yüzyıllardır Türk şiirinde kullanılmasına rağmen, bir Türk vezni hâline gelememişti. Divan şairleri aruz kalıplarına uydurmak, mümkün olduğunca az aruz kusuru yapmak için, son derece ağır ve terkipli bir dil kullanmak zorunda kalmışlardı. Akif, aruzu böyle bir kullanımdan çıkardı. Onu âdetâ millî bir vezin hâline getirdi. Sade, duru, temiz bir Türkçe'yle ve aruzu kullanarak, son derece güzel şiirler yazılabileceğini ispatladı. Yüzyıllardan beri, hâkim olamadığımız aruz; Fikret, Akif, Yahya Kemal üçlüsünün elinde bir Türk vezni hâline geldi.

7) Orijinalite – Kendi olmak

Akif'in "emeli kendi olmaktı." Ancak o zaman bir şahsiyet olacağına inanmıştı. "İnsan kendi olmalı diyor ve bunu bir taassup derecesine çıkarıyordu."[16] Nitekim o, Türk şiir tarihine kendine özgü bir şair olarak geçti. Türk edebiyatına dili, üslubu ve muhtevasıyla yepyeni, orijinal şiirler armağan etti. Safahat gibi eşsiz bir eser kazandırdı.

16 y.a.g.e., ss. 318–319.

8) Lirizm

Akif, duygu yüklü ve musikiyle yarışan, okuyana bir daha, bir daha okuma arzusu veren, bizi alıp çok farklı hissî âlemlere götüren; İstiklâl Marşı gibi, Bülbül gibi, Asım gibi çok güzel şiirler yazdı.

9) Sehl–i Mümteni

Akif, okuyunca bizde uyandırdığı derin bir hayranlıkla birlikte, sanki kolayca yazılıvermiş veya kolayca yazılıverecek hissini uyandıran şiirler yazdı.

Bütün bunlar, Akif'in şair olduğunu, hem de büyük şair olduğunu ispatlamaya yeter de artar bile. Bu yüzdendir ki, Türk halkı; Akif'le ilgili bütün olumsuz görüş, düşünce, propaganda hattâ karalamalara rağmen, onu büyük bir sezgiyle ve sevgiyle benimsemiş, Türk edebiyatında başka hiçbir şaire nasip olmayacak bir ilgiyle bağrına basmıştır. Yine bu yüzdendir ki ünlü edebiyat tarihçisi Ahmet Hamdi Tanpınar, Akif'le ilgili "onun kadar, geniş kitle tarafından okunan şairimiz yoktur"[17] hükmünü vermiştir.

17 Ahmet Hamdi Tanpınar, "Son Yirmibeş Senenin Mısraları", Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, 2.b., İstanbul, 1977, s. 386.

MEHMET AKİF'İN AHLAK ve KARAKTERİ

Edebiyat tarihleri; yüzlerce, binlerce sanatkârın hayatı, karakteri, fikirleri, şahsiyeti ve sanatı hakkında bize bilgi verir. Bunlar arasından "pek az sanatkârın eserleri ve fikirleri ile şahsiyeti arasındaki benzerlik, hattâ ayniyet, Mehmet Akif'inki kadar olabilmiştir." Sadece edebiyatçıların değil, birçok idealist insanın, hattâ lider, önder durumunda, örnek insan konumunda olan bazı kişilerin bile; sözleri ile hayatları ve yaptıkları arasında önemli tezatlara rastlarız. Fakat bir de özü sözü bir, söyledikleriyle yaptıkları birbirini tutan, hayatları ve eserleri arasında tezat bulunmayan, ömürleri boyunca dupduru yaşayan, gökteki yıldızlar gibi pırıl pırıl, tertemiz olan, herkesin imrenerek, büyük bir gıptayla baktığı insanlar vardır. İşte İstiklâl Marşı şairi Mehmet Akif, böyle bir şahsiyettir. Biz bu yazımızda onun, bu örnek ahlak ve karakterini ana çizgileriyle vermeye çalışacağız.

1. Kur'an Ahlakı

Yakın dostlarının hâtıralarından öğrendiğimize göre, Akif'in ahlak ve karakterinin özünü Kur'an meydana getirmiştir. O, devamlı güzel, lâhutî bir sesle Kur'an okunan, Kur'an'ın prensiplerinin harfiyyen yaşandığı bir evde doğdu. Hem annesi, hem babası örnek bir İslâm ve Kur'an ahlakına sahipti. Kendisi de altı ayda Kur'an'ı ezberledi ve ömrü boyunca ona bağlı kaldı. Kur'an'a karşı en küçük bir saygısızlığa bile tahammülü yoktu. Meselâ, bir gün bir dostunun evinde tanıştığı;

Kur'an'dan, Fransızca telâffuzuyla Koran diye sözeden Servet-i Fünûn yazarı Ahmet Şuayb'a öylesine canı sıkılmıştı ki, ömrü boyunca onunla bir daha selâmlaşmadı.

2. Örnek İnsan

Akif, Kur'an ahlakının gereği olarak hayatı boyunca mütevazı yaşadı. Hiçbir zaman kendisini başkalarından üstün görmedi. Gurur, kibir onun semtine uğramadı. Daima insanlardan bir insan, düz insan oldu.

Dostlarına karşı, daima onlardan fazla dost davrandı. Haksızlık etmektense, haksızlığa uğramayı tercih etti. O ki, hakiki Müslümandı, aldatılabilir; fakat kimseyi aldatmazdı.

Akif; kimsenin özel hayatını, tercihlerini, kusurlarını söz konusu yapmazdı. Yalnız toplumu, toplum hayatındaki yanlışları tenkit ederdi.

Kendi olmayanlara kızardı. Benzemek, taklit, kopya sinirlendiği şeydi; hayatının bir kısmı da bu öfkeden ibaretti. İkiyüzlülere garazı vardı; fakat yaşı ilerledikçe: "İkiyüzlüleri artık sever oldum. Çünkü yaşadıkça yirmi yüzlü insanlar görmeye başladım." diyordu.

Onun, üzerinde uzun uzun düşünülmesi gereken hayat ölçüleri vardı. Dostlarını, arkadaşlarını, çevresini hep bu ölçüleri kullanarak seçerdi. Mithat Cemal Kuntay anlatır:

"Akif, Tevfik Fikret'le üniversitede tanıştı. Meşrutiyet'te ikisi de orada hocaydı. Akif'e;

-Fikret, sende ne gibi bir tesir uyandırdı, dedim. Akif, bu adamı sevemedim, dedi ve sebebini şöyle anlattı:

-Benim gibi daha ilk defa görüştüğü adama, yirmi senelik arkadaşlarını çekiştirdi."

3- Muzdarip Şair

Dünyaya gelmekte geç kalmış gibi muzdarip bir yüzü vardı. Hep muzdarip yaşadı, muzdarip şair olarak edebiyat tarihlerine

geçti. Fakat onun ızdırabı kendisinin değil, milletinin ızdırabı idi. O da Namık Kemal gibi; "Sen zanneder misin ki benim hep elemlerim / Heyhat! Ben nevâib-i eyyâmı inlerim" diyordu. Yine; "Bâis-i şekvâ bize hüzn-i umûmîdir Kemal / Kendi derdi gönlümün billâh gelmez yâdıma" diyen Namık Kemal gibi, kendi derdiyle değil, milletinin dertleriyle, ızdıraplarıyla muzdaripti. Milletinin maddî-manevî dünyası yıkılırken, alt üst olurken o gülemezdi. Bu yüzden ömrü boyunca; "Irzımızdır çiğnenen, evlâdımızdır doğranan! / Hey sıkılmaz, ağlamazsan, bâri gülmekten utan!" diye haykırıp durdu.

4. Hiçbir Şey ve Hiçbir Kimse Karşısında Eğilmeyen Baş

Akif, hayatı boyunca durmadan, dinlenmeden her gün on altı saat çalıştı. Bazen evine dört gün sonra dönüyordu. Sabahleyin evinden çıkınca önce Tarım Bakanlığı'ndaki memuriyetine koşuyor, akşam Halkalı'da Veteriner Fakültesi'ndeki hocalığa yetişiyor, ertesi sabah memuriyete dönüyor, akşam Acıbadem'deki Ratıp Paşa'nın, ertesi gün Suadiye'deki Ragıp Paşa'nın, daha ertesi gece Erkân-ı Harp müşiri bilmem kimin neredeki çocuklarına derse gidiyordu.

Alaturka selâmların yüz türlü verildiği bu paşa konaklarına Akif; ölçüsü, ömrünce hiç değişmeyen tek selâmıyla girip çıkıyordu. Hiçbir kapı, altından geçerken onu eğilmeye mecbur edemedi. O, bu saray parçalarının yüksek tavanları altında küçülmüyor, üstünde yalnız gökyüzü duran bir başla oturuyordu. Akif'in yakın arkadaşı Mithat Cemal Kuntay, bu derslerle ilgili şu hâtırasını anlatır:

"Hususî derslerini anlatırken Osmanlı İmparatorluğu'nun müşirlerinden birinin oğluna verdiği hususî dersini söylemedi, ben sordum.

-Onu bıraktım, dedi. Müşirin oğlu bir gün Peygamberimizin aleyhinde ağzından bir lâkırtı kaçırmıştı.

Biteviye yürüyorduk. Ortalık kararıyordu. Birdenbire durdu; yüzüme dik dik baktı. Sesi değişti.

-Mithat Bey, dedi; isteyen Güneş'e tapar, isteyen ateşe... Ben kimsenin Allah'ına, peygamberine karışmam; fakat kimse de benimkine karışmamalı. Biri yüzüme karşı babama sövebilir mi? O hâlde Peygamberime nasıl söver?

Karanlıkta gözleri parlıyordu."

En çok okuduğu kitap Kur'an olan, Hz. Peygamber'in yaşadığı devri destanlaştıran ve görüyor gibi Allah'a inanan adama bu hakareti kim yapabilirdi?

Akif, hayatı boyunca birbirine hiç benzemeyen, farklı devirler gördü ve yaşadı: II. Abdülhamit devri, II. Meşrutiyet devri, Mütareke devri, Cumhuriyet devri. O, bu devirlerin hiçbirinde, hiçbir kimse karşısında eğilmedi, bükülmedi. Her zaman onuruyla yaşadı. Hiçbir şey ve hiçbir kimse onu, inandıklarıyla ters düşüremedi. O, bütün ömrünce beğenmediği, inanmadığı hiçbir şeyi alkışlamadı. Hak bildiklerini söylemekten çekinmedi.

5. Verilen Sözün Ne Mânâya Geldiğini Bilen Adam

Akif, bir insan için verilen sözün ne mânâya geldiğini çok iyi biliyordu. Verilen söz, onun namusuydu. Her şey olabilirdi; fakat bir insanın sözünde durmaması kadar çirkin, kötü bir şey olamazdı. O; sözün ayağa düştüğü, verilen sözün hiçbir öneminin ve değerinin kalmadığı, edilen yeminlerin bile önemsenmediği günümüzden ne kadar uzaktı. O, sanki bir "Asr-ı Saadet Müslüman"ı gibi sözünün eriydi. Arkadaşı Mithat Cemal, Akif için verilen sözün ne mânâya geldiğini, bir hâtırasında bakın nasıl anlatır:

"Meşrutiyet'in ilk seneleri, bir cuma, adam boyu kar yağdı. O gün Akif'in hazzetmediği şeyler işlemedi: Araba, tramvay, şimendifer ve vapur... Çapa'daki bizim eve o gün sütçü, ekmekçi gibi adamlar bile gelmedi. Öğle yemeğinden sonra biz

hâlâ ekmekçiyi beklerken, nihayet kapı çalındı; fakat... Akif Bey gelmişti! Bıyığının yarısı donmuştu. Şaşırdım. Nasıl geldiğini merak ettim. Beylerbeyi'nden nasılsa Beşiktaş'a bir vapur işlemişti. 'Bu kadar mı?' dedim. Tabiî ki bu kadardı. Ve tabiî ki Beşiktaş'tan Çapa'ya işleyen bir şey yoktu; ancak bunu sormaya da lüzum yoktu; çünkü Beşiktaş'tan Çapa'ya bu havada insanlar yürüyerek de gelirdi. Bu karda, tipide yaya yürünülen mesafeye ben şaştıkça, Akif de benim hayretime şaşıyordu:

-Gelememem için kar, tipi kâfi değil, vefat etmem lâzımdı. Çünkü geleceğim, diye söz vermiştim.

İnsanların birbirlerine verdikleri sözün bu kadar korkunç bir şey olması o gün beni ürküttü.

-Akif, dedim; sen eğer verilen sözün mânâsını bu türlü anlıyorsan bana izin ver de, ben bu türlü anlamayayım. Benim verdiğim sözün şiddetli lodosa bile tahammülü yoktur!

-Ben böyleyim, dedi.

-Ben de böyleyim, dedim.

Bu vak'adan sonra, ona söz vermekten korktum. Dediğim gibi onun gözünde ne karayel fırtınası, ne diz boyu kar, mâzeret-i meşrûa değildi."

Yine Mithat Cemal'in anlattığı aşağıdaki olay da, Akif'in verdiği söze ne kadar önem verdiğini gösteren bir başka örnektir:

Veteriner Fakültesi'nden sınıf arkadaşı Hasan Efendi'yle Akif, o kadar dost olmuş, o kadar birbirlerini sevmişlerdir ki bir gün birbirlerine söz verirler:

İleride çoluk-çocuk sahibi olurlarsa, ölenin çocuklarına kalan bakacaktı. Ve aradan yıllar geçti. Hasan Efendi ve Akif evlenip çoluk-çocuk sahibi oldular. Bu arada Meşrutiyet ilân edilmişti. Mehmet Akif de Tarım Bakanlığı'nda Genel Müdür Yardımcısı olmuştu. İşte o günlerde, Akif'in Genel Müdürü, Tarım Bakanı tarafından haksız yere görevinden alındı. Akif, bu haksızlığa

dayanamadı ve Genel Müdür Yardımcılığı görevinden istifa etti. Artık, işsizdi. Para biriktirme âdeti olmayan, elindeki avucundakini anında çevresindeki yoksul ve kimsesiz insanlar için harcayan Akif, eşi ve çocuklarıyla büyük bir maddî sıkıntıya düştü. O kadar ki, o günlerde Akif'in evine beraber kitap okumak için sık sık gelen ve öğle yemeklerini Akif'in evinde yiyen Mithat Cemal; bu maddî sıkıntıyı açıkça gördüğünden, çeşitli mâzeretler bularak, Akif'e yemekten sonra gitmeye başlamıştı. Gerisini Mithat Cemal'den dinleyelim:

"Bir cuma Akif'in evinde sekiz çocuk buldum. Teker teker çok sevimli olan çocuklar bir araya gelince ne manzara alırlar malumdur. Evde sekiz kişilik bir kıyamet kopuyordu. Akif'in beş çocuğuna katılan bu üç çocuğun komşudan gelmiş ufak misafirler olduğunu zannettim ve ertesi cuma bu çocuk gürültüsüyle artık karşılaşmam sandım.

Fakat her cuma sekiz çocukla sofada aynı kıyamet kopuyordu. Akif de buna katlanıyordu. Bu üç çocuğun gelişi, Akif'in çocuklarına da fazla hürriyet vermişti.

Bir cuma, sofada, çocuklardan birinin yanağını, hıncımdan çimdikler gibi sıkarak, Akif'e sordum:

-Kim bu yavrular?

Akif cevap vermedi. Odaya girince, bu üç ızdırabını, bu misafir çocuklarını Akif'e takılarak tebrik ettim. Akif'in yüzü değişti:

-Onlar misafir çocukları değil, benim çocuklarım, dedi.

Üç beş haftada üç çocuğu nasıl olurdu?

-Hasan Efendi öldü de...

Dedi; ve çocuklar, kim evvel ölürse hayatta olanın bakacağı çocuklardı, rahmetli Hasan Efendi'nin çocukları.

Fakat Akif bu çocuklardan daha güzeldi: Mektepte verdiği sözü hâlâ unutmayan bir çocuk."

6. Geride Utanılacak Bir Şey Bırakmayan Adam

Akif, hayatını öylesine güzel, temiz, duru yaşadı ki, geride utanılacak hiçbir şey bırakmadı. Bu, öylesine berrak bir hayattı ki "Yalan söylemeye muhtaç olmayarak" size anlatılabilirdi. Halbuki dünyada çok az insan bunu başarabilmiştir.

Akif, herkesin çok iyi bildiği parayı bilmiyordu. (Mithat Cemal'in verdiği bilgiye göre bu mefhumu, sadece Umûmî Harp'te biraz heceledi; fakat sökemedi.) İnsanların, çoğunlukla çirkin oldukları para meselelerinde Akif, çok güzeldi. Muhtaç olduğu, maddî sıkıntı çektiği zamanlarda bile paraya hiç önem vermedi. Mısır'da Prens Abbas Halim Paşa'nın misafiri olarak yaşadığı yıllarda, yirmi bin lira gibi, o gün için çok büyük bir para olan emekli ikramiyesini bile hükümete müracaat edip almadı.

Mısır'da öyle mütevâzı bir hayat yaşadı ki, karşısına çıkan maddî fırsatlardan istifade etmeyi hiçbir zaman düşünmedi. Eşref Edib'in verdiği bilgiye göre, "eşya nâmına odasında birkaç kanape, iki demir ayak üzerine konulmuş birkaç tahtadan ibaret karyola vazifesini görür bir şey, bir hasır seccâde, bir çift nalın, bir divit, bir de duvarda Hikmet Bey'in Afganistan'dan gönderdiği bir seccâde. Bu seccâde lüks sayılırdı. Fakat o, en kıymettâr bir hediye idi.

Üstad, evden eve taşındığı zaman geceleri taşındığını söylerdi. Konu komşu eşyasını görmesin diye."

O sadece Mısır'da değil, Millî Mücadele yıllarında, Ankara'da milletvekili iken de böyle yaşadı. Yakın arkadaşı Hasan Basri Çantay o günleri şöyle anlatır:

"Hiç unutmam, Akif bir akşam bizi, Ankara'da evine çay içmeye çağırmıştı. Biz tam ona gitmek üzere iken o, koşa koşa geldi, dedi ki:

-Akşam çayını sizde içeceğiz.

Ben tabiî buna memnun oldum. Fakat sebebini öğrenmek istedim. Sordum. Gülerek dedi ki:

-Bizim odanın kilimini bir fakire vermişler.

O oda ki, mefrûşatı zâten tek kilimden ibaretti ve o tek kilimi bir fakire veren de kendisiydi."

Koca Akif, bütün ömründe dünya nimetlerinden uzak yaşadı. O, ne ünlü Fransız yazarı Andre Gide gibi "Dünya Nimetleri" diye bir kitap yazıp, insanı sadece bu nimetler ve bunların verdiği hazlar içinde yüzen bir varlık olarak görüyor; ne de "Dünya Nimetleri"ni bir başucu, bir el kitabı hâline getiren Orhan Veli, Cahit Sıtkı, Sait Fâik neslinin içine düştüğü acınası duruma düşüyordu. O, dünya hazlarına kapılarını kapatmıştı.

Yine Mithat Cemal'in ifadesiyle, "Akif için dört şey çamur kadar pisti: Cimrilik, ikbal şımarıklığı, kibir, bir de maddî pislik. Cimrilerle, daima acı acı eğlendi. Zengin, nekes ve ağır bir hastaya:

-Bir hekim çağırtsanız diyordu. Ağır hasta, Akif'e nasihat ediyordu.

-İsraf etmemeli oğlum, dünyanın binbir hâli var!

Akif acı acı gülüyor:

-Dünyanın binbir hâlinden biri de insanların böyle hastalanmasıdır, diyordu."

Safahat şairi, hayatında bir tek defa bile bayağı olmadı. Onun iç yüzüne bakanlar, her zaman gökyüzüne, denize bakar gibi ferahladı. O altmış üç yıl dupduru yaşadı. Bu ne berrak altmış üç yıldır ki, siyah ve pis bir tek dakikası yoktu.

Bütün bu özellikleriyle Akif, sadece Safahat şairi değil, sadece Çanakkale'yi destanlaştıran şair değil, sadece İstiklâl Marşı şairi değil, aynı zamanda örnek bir ahlak ve karaktere sahip, ideal bir insandır. Onun bu örnek ahlak ve karakterinin, yeni yetişen

nesillere anlatılması, sevdirilmesi bugün bir vazifedir. Çünkü içinde yaşadığımız olaylar, böyle bir ahlak ve karakterden mahrum kişilerin, ülkeyi nasıl içinden çıkılması zor bâdirelere sürükleyeceğini apaçık ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

1- M. Orhan Okay, Mehmet Akif, Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Akçağ Yayınları, Ankara, 1989.

2- Mithat Cemal (Kuntay), Mehmet Akif Hayatı Seciyesi Sanatı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1986.

3- Hasan Basri Çantay, Akifnâme, İstanbul, 1966.

4- Eşref Edib, Mehmet Akif Hayatı Eserleri, 2. Baskı, İstanbul, 1960.

MEHMET AKİF'İN ŞİİRİNDE HZ. ÖMER ve ASR-I SAADET'TEN BİR TABLO

Mehmet Akif'in 1910 yılında Sırâtımüstakim dergisinde, 1911 yılında ise I. Safahat'ta yayımlanan "Kocakarı ile Ömer" adlı şiiri, onun en başarılı şiirlerden biri olarak kabul edilir. Bu şiir hem Türk aydınları, hem de geniş halk kitleleri üzerinde büyük yankılar uyandırmıştır. Türk aydınları, bu şiirde çizilen, Hz. Ömer devri İslâm toplumunun ideal özelliklerine, bu toplumdaki devlet-halk, yönetici-yönetilen münasabetine hayran olmuştur. Bu şiir, Hz. Ömer devrinde ulaşılan sosyal devlet anlayışını ortaya koyması açısından da çok önemlidir. Bu yüzdendir ki, gerek şiirin yazılıp yayımlandığı İmparatorluk, gerekse Cumhuriyet Türkiyesi'nde birçok yönetici-aydın, Hz. Ömer gibi mesuliyet duygusuna sahip bir yönetici olmayı hayal etmiş, hiç değilse öyle görünmeyi arzulamıştır. Bu sebeple, Akif'in bu meşhur şiirinde geçen,

Kenar-ı Dicle'de bir kurt aşırsa bir koyunu,
Gelir de adl-i İlâhî sorar Ömer'den onu!

mısraları, küçük bir değişiklikle,

Kenar-ı Dicle'de bir kurt aşırsa bir koyunu
Gelir de adl-i İlâhî sorar bizden onu!

şekline girerek dillerden düşmemiş; meydanlarda geniş halk kitlelerini, iyi bir yönetici olacakları konusunda ikna etmek için ter dökenler tarafından ısrarla kullanılmıştır.

Biz bütün bunları bir yana bırakarak, Akif'in bu meşhur şiirine konu olan hâdiseyi, o muztarip şairin dilinden bir daha dinlemek, üzerinde düşünmek ve genç nesilleri Asr-ı Saadet'ten bir tablo ile yüz yüze getirmek istiyoruz.

Akif'in şiirine konu olan hâdise, Hz. Ömer devrinde cereyan eder. Hâdiseyi bize, İslâm tarihlerinde, Peygamberimizin amcası Hz. Abbas anlatır. Bu çarpıcı hâdiseyi şiirleştirmek de Akif'e nasip olur.

Hz. Ömer'in halifeliği devrinde (634-644) bir gece, Hz. Abbas evinden çıkar. Devlet başkanı konumunda olan Hz. Ömer'i görmek, ziyaret etmek ister. Akşam olmuş, gece epeyce ilerlemiştir. Hz. Abbas, Medine'nin ıssız sokaklarından, Hz. Ömer'in evine doğru ilerlerken, karanlığın içinde bembeyaz bir hırkaya bürünmüş, heybetli heybetli yürüyen bir adamla karşılaşır, selâmlaşırlar. Kâinatın Efendisinin amcası, bir bakar ki, karşısındaki Hz. Ömer'dir. Ona, "Ya Ömer! Böyle geç vakit, bu ne iş?" diye sorar. Hz. Ömer, Medine'nin mahallelerini dolaşmaya çıktığını söyler ve gel beraber dolaşalım diye onu da davet eder.

İki büyük insan, Medine sokaklarını birlikte dolaşmaya başlar. Etraf, büyük bir sessizlik içindedir. Medine, huzur içinde uyumaktadır. Çünkü başında, insanlık tarihine adalet timsali olarak geçecek, hükmettiği geniş İslâm coğrafyasına hak ve hukuku hâkim kılacak Hz.Ömer bulunmaktadır. Hz. Abbas bir, huzur içinde uyuyan mutlu ve kutlu beldeye, bir de halifeye bakar. Ömer, o yüce kâmetiyle ona, bir sıyanet meleği, bir nur yığını içinde uyanık bir yıldız gibi görünür. Ömer her evin önünde durur, içeridekilerin haberi olmadan dinler. Böylece, en harap bir yapıyı, en küçük bir evi bile ihmal etmeden, Medine sokaklarını

adım adım dolaşırlar. Nihayet evler biter, şehrin dışına çıkarlar. Orada bir çadırla karşılaşırlar.

Çadırda, ihtiyar bir kadın ve "açız açız!" diye feryat eden minnacık çocuklardan başka kimse yoktur. Akif, bu manzarayı ne güzel anlatır:

Ocak başında oturmuş bir ihtiyarca kadın,
"Açız! Açız!" diye feryâd eden çocuklarının,
Karıştırıp duruyorken pişen nevâlesini;
Çıkardı yuttuğu yaşlarda çırpınan sesini
-Durundu yavrularım, işte şimdicek pişecek?
Fakat ne hâl ise bir türlü pişmiyordu yemek
Çocukların yeniden başlamıştı nâleleri?

Bu hazin tablo karşısında Hz. Abbas ve Hz. Ömer, selâm verip çadıra girerler. İhtiyar kadın, asık bir yüzle selâmlarını alır. Ömer, ihtiyar kadına sorar:

"-Bu yavrular niçin, ey teyze, ağlıyor, söyle?

Kadın:

-Bugün ikinci gün, aç kaldılar?" diye cevap verir.

-O hâlde niçin önlerine biraz yemek koyup, karınlarını doyurmuyorsun, diye soran Hz. Ömer'e kadın, ekmeklerinin ve yemeklerinin olmadığını; çömleğin içinde çakıl taşları bulunduğunu, onları kaynatarak çocukları avutmaya çalıştığını anlatır. Bunun üzerine Ömer, kadına; kocası, oğlu, kardeşi, bir yakın akrabası, onlara yardım edecek hiçbir kimsenin de mi olmadığını sorar. Kadın bütün erkek akrabalarının öldüğünü, kimi kimsesi olmadığını, yanında açız diye feryat eden bu çocukların torunları olduğunu söyler. Bunun üzerine Ömer, kendini tanıtmadan, hâlini niçin emire (halifeye) anlatmadığını sorar. Fakat kadından hiç beklemediği, çok ağır bir cevap alır. Kadın karşısındakinin Halife Ömer olduğunu bilmeden şöyle beddua eder:

Emir'e öyle mi? Kahretsin an-karîb Allah!
Yakında râyet-i ikbâli ser-nigûn olsun?
Ömer, belâsını dünyada isterim bulsun!

Halife Ömer, büyük bir hayret içindedir. "Ne yaptı teyze, Ömer böyle beddua edecek?" diye sorar. Kadın, kendisinin yetim avuturken, halifenin uyumaması gerektiğini, kendilerinin halifenin idaresinde, ona Allah'ın bir emaneti olduklarını, ama arayıp sorulmadıklarını yana yakıla anlatır. Ve kendisine "Zavallının işi pek çok, zaman bulup gelemez, gidip söylemezsen ne hâldesin bilemez." diye mazeret sayıp döken Ömer'in hiçbir mazeretini kabul etmez. "Mademki, insanlarıyla gereğince ilgilenemeyecekti, o hâlde niçin hilafeti zamanında kabul etti.?" der, bu özrün çürük bir özür olduğunu ifade eder.

Bu arada, çocukların feryatları daha da yükselir. Torunlarının bu içler acısı durumu karşısında ihtiyar kadının öfkesi artık çılgın bir hâl alır. Ve kadın bu öfke ile ellerini açar. Halife Ömer'e beddualar yağdırır:

-Şu nevhalar ki çıkar tâ bulutların içine,
Ömer! Savâik-ı tel'in olur, iner tepene!
Yetîmin âhını yağmur duâsı zannetme:
O sayha ra'd-ı kazâdır ki gönderir ademe!
"Açız! Açız! Bize bir lokma olsun ekmek ver?"
"Susundu yavrularım, işte oldu, şimdi pişer!"
Gidip de söyliyeyim hâ?... Dilencilik yapamam!
Ömer de kim? Benim ondan kerim adamdı babam,
Ölür de yüz suyu dökemem sizin halîfenize!...

Ömer, kadının bu son sözleriyle, beyninden vurulmuşa döner. Sesi titreyerek "Haklısın teyze, avut çocukları, ben şimdicek

gider gelirim." der. Sonrasını ise Allah Resûlü'nün amcası Hz. Abbas şöyle anlatır:

Halife önde, bitik, suçlu, münfa'il, nâdim;
Ben arkasında, perîşan, çadırdan ayrıldık
Sabaha karşı biraz başlamıştı aydınlık.
Köyün köpekleri ejder misâli saldırıyor,
Bırakmıyor bizi yoldan, fakat kim aldırıyor!
Medîne'nin dalarak münhanî sokaklarına;
Dönüp dönüp hele geldik zahîre anbarına.
Halîfe girdi açıp, ben de girdim emriyle
Arandı her yeri, bir mum yakıp ale'l-acele.
-Şu tek çuval unu gördün ya! Haydi yükle bana;
Bu testi yağ doludur, el verir o yük de sana.
Çuval Halîfe'de, yağ bende, çıktık anbardan;
Kilitleyip geri döndük deminki yollardan.
Mesâfe, baktım, uzun; yük yaman; Ömer yaralı;
Dedim ki:
-Ben götüreydim? Verir misin çuvalı?
-Hayır, yorulsa değil, ölse yardım etme sakın:
Vebâli kendine aittir İbni Hattâb'ın.
Kadın ne söyledi, Abbas, işitmedin mi demin?
Yarın huzûr-ı İlâhî'de, kimseler Ömer'in
Şerîk-i haybeti olmaz, bugünlük olsa bile;
Evet, hilâfeti yüklenmiyeydi vaktiyle
Kenâr-ı Dicle'de bir kurt aşırsa bir koyunu,
Gelir de adl-i İlâhî sorar Ömer'den onu!
Bir ihtiyar karı bî-kes kalır, Ömer mes'ûl!
Yetîmi, girye-i hüsrân alır, Ömer mes'ûl!
Bir âşiyân-ı sefâlet bakılmayıp göçse:

Ömer kalır yine altında, hiç değil kimse!
Zemîne gadr ile bir damla kan dökünce biri,
O damla, bir koca girdâb olur boğar Ömer'i!
Ömer duyulmada her kalbin inkisarından;
Ömer koğulmada her mâtemin civârından!
Ömer halîfe iken, başka kim çıkar mes'ûl?
Ömer ne yapsın, İlâhî, beşer zalûm ü cehûl!
Ömer'den isteniyor beklenen Muhammed'den?
Ömer! Ömer! Nasıl aldın bu bârı sırtına sen?

Medine'nin karanlık sokaklarında, yük altında inleyen ve mesûliyet duygusuyla perişan olmuş Ömer'i, Hz. Abbas teselli etmeye çalışır. Un çuvalının altında yorulan ve iki büklüm olan Ömer: 'Uzak mı yol? Daha çok var mı?' diye sorar. Hz. Abbas çok az kaldığını söyler. Nihayet ihtiyar kadının çadırına gelirler. Ömer'in artık mecali kalmamıştır. Nefes nefese sırtındaki un çuvalını indirir. Kenara koyar. Ardından tenceredeki çakıl taşlarını atar, tencereye un ve yağ katar. İhtiyar kadın da yakmak için yaş diken getirir. Bu yaş dikenleri tutuşturmak için Ömer, beyaz sakalları ile yerleri süpürerek terler içinde mücadele eder, dumanlar içinde kalır. Nihayet ocak tutuşur, yemek pişer. Ömer, pişen yemeği çocuklara bir bir yedirir. Çocuklar doyunca, çadırda mâtem havası biter; cıvıl cıvıl, sevinç dolu bir hava eser. Çocuklar oynamaya başlar, ihtiyar kadın da neşe içindedir. Bu tabloyu gören Ömer, mutluluktan kendinden geçer. Bu arada neredeyse sabah olmaktadır. Bundan sonrasını yine Allah Rasûlü'nün amcasından dinleyelim:

Dedim:
-Sabah oluyor kalkalım?
-Evet, haydi!
Yarın Emâret'e gel teyze, öğleyin beni bul;
Emîr'e söyleriz, elbette hayr olur me'mul. (bir hayır umulur)

İhtiyar kadın, hâlâ karşısındakinin, mü'minlerin emîri Hz. Ömer olduğunu bilmemektedir. Sevinç içinde, yüzü güler ve geleceğini söyler. Sonrasını yine Hz. Abbas anlatır:

Biz de çıktık vedâ edip artık
Hiç görünmeksizin gelip geçene,
Doğru indik Halîfe'nin evine
"Şimdi nerdeyse gün doğar, kalıver."
Diye, koyvermiyordu, çünkü, Ömer.

Az sonra sabah olur. Etraf aydınlanır. Gece boyu huzur içinde uyuyan şehir, tamamen uyanır. Allah Rasûlü'nün Halifesi Ömer'le, Allah Rasûlü'nün amcası Hz. Abbas sabahleyin erkenden birlikte halifenin makamına gelirler. Öğleden sonra, akşamki ihtiyar kadın yanlarına çıkagelir. İhtiyar kadını büyük bir sevgi ve saygıyla karşılayan Hz. Ömer, ona şöyle hitap eder:

-Galibâ, teyze, uykusuz kaldın!
İşte bağlanmak üzredir nafakan,
Alacaksın her ay gelip buradan.
Şimdi affeyledin, değil mi beni?

İhtiyar kadın, büyük bir şaşkınlık içindedir. Akşam çadırına gelen, onca beddua ettiği, lânetler yağdırdığı; daha sonra sırtında çuvalla un getiren, ocağı yakan, yemeği pişiren, torunlarını bir bir doyuran adam; uçsuz bucaksız ülkelerin hâkimi, Allah Resûlü'nün Halifesi Hz. Ömer'dir. Bunca bedduayı işitmesine rağmen, hiç kızmamış, hiç öfkelenmemiş, büyük bir mesuliyet duygusu içinde hareket etmiş, şimdi de kendisine hazineden maaş bağlamış, karşısında iki büklüm olmuş af dilemektedir.

Bu tablo karşısında hayretler içindeki ihtiyar kadın, mütebessim çehresi ve sevinç dolu ışıl ışıl gözleriyle Allah Resûlü'nün Halifesi'ne bakar, başı dimdik bir şekilde, ona, bir tek cümleyle cevap verir:

Böyle göster, fakat adâletini.

MEVLİD-İ ŞERİF'İN TERBİYE ETTİĞİ YAZAR: YAKUP KADRİ

Türk edebiyatının en büyük romancılarından biri olan Yakup Kadri, 1889 yılında Kahire'de doğdu. Babası Manisa'da bir derebeyi sülâlesine mensup Kadri Bey'dir. Gençliğinde Manisa'da birçok büyük çiftliğin sahibi olan Kadri Bey; ömrünü, parasını, sağlığını hesap bilmez bir mirasyedi israfıyla harcayıp tüketmiş, eşiyle iyi geçinememiş ve sonunda kendilerinin misafiri olan Hidiv hanedanına mensup bir aileyle Mısır'a gitmiş, orada bu ailenin evlâtlığı olan İkbal Hanım'la evlendirilmişti. İşte Yakup Kadri bu evlilikten dünyaya geldi.

Yakup Kadri'nin çocukluğu beş-altı yaşına kadar Kahire'de geçti. Tam bir kibar yaşayışı idi bu. Fakat kendilerini Mısır'a getiren aile dostları İbrahim Paşa ve Prenses Şemsî Hanım'ın ölümüyle bu debdebeli hayat bitmiş, israfın kaynağı kurumuştu. Aile mecburen Manisa'ya döndü. Kadri Bey kısa bir süre sonra da felç olup öldü. Küçük Yakup, ablası ve annesiyle kalmıştı. Annesi İkbal Hanım, elmaslarını satarak geçimlerini temin etmeye ve küçük Yakup'u okutmaya çalıştı. Yakup, küçükken Mısır'da okula gitmemiş evde özel hocalardan ders almıştı. Manisa'da ise Yakup, önce Feyziye Mektebi'ne verildi. Burada iki yıl okuduktan sonra İzmir Lisesi'ne kaydoldu. Fakat küçük Yakup'un Manisa ve İzmir hayatı da çok uzun sürmedi. Çünkü annesinin elmas paraları da bitmişti. Bu fedakâr kadın, tekrar Mısır'a gitmekten başka bir çare bulamadı. Aklına efendisi İbrahim Paşa'nın oğlu

Prens Mehmet Ali geldi. Prens, zengin ve iyi kalpli bir insandı. Onlara yardım edebilirdi. İkbal Hanım çocuklarını alıp tekrar Mısır'a gitti. Gerçekten iyi karşılanmışlardı. Prens, onlara İskenderiye'deki boş bir sarayını tahsis etti. Bütün ihtiyaçlarını karşıladı. Küçük Yakup da burada Frères'ler okuluna (Fransız Papaz Okulu) devam etti. Fakat aile, küçük Yakup'un çevresine bir türlü alışamaması üzerine bir yıl kadar sonra 1905'te tekrar İzmir'e döndü. İmtihana girerek İzmir Lisesi'nin beşinci sınıfına başladı. Beşinci sınıfı bitirince tekrar Mısır'a döndüler. Ve yeniden imtihana girerek bir süre Frères'ler okulunda, bir süre de İsviçre Lisesi'nde okudu. Yakup orta öğrenimini burada bitirdi. Okuduğu Fransız papaz okulunun, dindar Fransız edebiyatçılarının ruhanî havasının onun ruh dünyasında önemli etkileri oldu.

Yakup, Mısır'da çok genç yaşta Abdülhamit idaresine muhalif Jön Türklerle tanıştı. "Babasının eski arkadaşı firarî İsmail Hakkı Bey, Mithat Paşa'nın torunu (kızının oğlu) Kemal Mithat Bey, Ali Kemal, Ahmet Saip, Abdullah Cevdet ve İsmail Gaspirenski'yi, hattâ oraya uğrayıp giden Sami Paşazâde Sezâi Bey'i hep orada tanımış, onları can kulağıyla dinlemişti."[1] Bu muhalif isimlerin de onun düşünce dünyasında önemli yankıları olmuş, içindeki politik tohumlar bu yıllarda ekilmiştir.

Kendilerini himaye eden Prens Mehmet Ali'nin ölümü üzerine 1908'de ablası ve annesiyle önce İzmir'e, oradan da İstanbul'a gelip yerleştiler. Yakup, İstanbul'da eğitimini tamamlamak için hukuk fakültesine girdi. Fakat üçüncü sınıfa kadar okuyup okulu terk etti.

Yakup, artık Yakup Kadri olmuş, yazı hayatına atılmıştı. İlk eseri, tek perdelik bir piyes olan Nirvana'dır. Bu eserini diğerleri takip etti. Kısa bir süre içinde, 1908-1911 yılları arasında faaliyet gösteren Fecr-i Âti edebî topluluğuna katıldı. Devrin gazete ve dergilerinde birçok yazısı çıktı. Fecr-i Âti topluluğunun sözcüsü oldu.

1 Hasan Âli Yücel, Edebiyat Tarihimizden, 2. b. İstanbul, 1989, s. 20.

Çeşitli tartışmalara, polemiklere katıldı. İyi bir tenkitçi olarak tanındı. Tevfik Fikret, Halit Ziya, Mehmet Rauf gibi Servet-i Fünun'un ünlü yazarlarını tanıdı ve beğendi. Batı edebiyatından Zola, Maupassant, P. Bourget, Balzac gibi Fransız yazarlarını okudu.

1914 yılına kadar hikâye, tiyatro, mensur şiir, deneme, makale türlerinde birçok eseri yayınlanan Yakup Kadri; hayata bakış tarzı bakımından Schopenhauer'in etkisi altında kaldı. Hayata bedbin bir gözle bakmak, içgüdülerle hareket etmek gibi Schopenhauer'in tipik birçok özelliğini o yıllarda yayımladığı eserlerine yansıttı. Yakup Kadri, o yıllarda ayrıca Norveçli yazar İbsen'i okudu. Yine o devirdeki birçok Türk aydını gibi Darwinizm'den ve Pozitivizm'den etkilendi. Niyazi Akı'ya göre, onun anarşist ve nihilist Alman filozofu Nietzsche'yi de okumuş olma ihtimali çok kuvvetlidir.[2]

Yakup Kadri'nin okuduğu ve etkisinde kaldığı diğer bir yazar da Fransız Maurice Barrés'tir. Bu yazar, Yakup Kadri'yi benliğin yıkılmaz bir mabet olduğu fikrine götürdü. Fransız yazarının Sous l'oeil des Barbares; Un Homme Libre ve Le Jardin de Bêrènice adlı eserlerinden meydana gelen "Le Culte du Moi" serisini okudu. Maurice Barrès, bu eserlerinde, dış dünyanın barbar olduğunu, benliğin işlenmesi gerektiğini, hürriyetin ancak benliğini işlemiş ve onu barbar esaretinden kurtarmış insanlara lâyık olduğunu, benlikle kâinat arasında bir ahenk kurulması gerektiğini ileri sürüyordu. Bu görüşlerin tesiri altına giren Yakup Kadri, dış dünyaya karşı tamamen kapanmak istedi.[3]

Yakup Kadri'nin bu yıllarda okuduğu yerli ve yabancı eserler, o yılların sosyal, siyasî durumu ve o devrin aydınlarının hayat tarzı,

---

2 Niyazi Akı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan-Eser-Fikir-Üslûp, İstanbul, 1960, s. 31.

3 Şerif Aktaş, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ankara, 1987, s. 25.

birçok Türk aydınında olduğu gibi, Yakup Kadri'de de bir ruhî bunalıma sebep oldu ve bu, eserlerine yansıdı. Kendisi, o yıllardaki fikrî ve ruhî durumunu şu ilginç cümlelerle anlatır:

"Yirmi yaşına girdiğimiz zaman, artık hiçbir şeye, hiçbir kimseye inanmıyorduk... Şahsî hayatımızda olduğu kadar millet ve memleket meselesinde de tamamıyla reybîleşmiştik (her şeyden şüphe eder hâle gelme) ve birçok Frenkçe kitapların yardımıyla bu ruh ve iman iflâsını bir nevi ilmî fikir sistemi hâline sokmaya çabalıyorduk... On dokuzuncu asır sonu, Avrupa'da bir büyük inkâr -Dissociation- devridir. Bütün kıymet hükümlerinin bâtıl ve bütün ölçülerin bozuk olduğunu ispat yolunda birbiriyle müsabaka eden muharrir ve mütefekkirlerin adedi, o devirde, sayılmayacak kadar çoktu. Bunlar birtakım kötü gençlik arkadaşları gibi bizi baştan çıkarır, bizi maceradan maceraya sürüklerken, kafamızda yükseklerde dolaşan kimselerin sarhoşluğunu hissederdik. O Frenk üstatlarından ödünç aldığımız inkâr ve istihzâ kanatlarıyla, sanki muhitimizin üstüne çıkmış, mensup bulunduğumuz cemiyetin perişanlıklarına, âdiliklerine, yalanlarına ve şarlatanlıklarına yukarıdan, bir hakaretli yabancı gözüyle bakmış gibi olurduk."[4]

İşte böylesine hiçbir şeye, hiçbir kimseye inanmayan, baştan çıkmış ve maceradan maceraya koşan Yakup Kadri; 1912 yılında Avrupa'dan dönen genç Yahya Kemal'le bu sefer de "Nev Yunanîlik" akımına kendini kaptırmıştı. Onlara göre "Modern edebiyatımız, gerçi Avrupa'ya dönmüştü. Fakat bu model, Fransızların son şiiri ve son nesri idi. Bu kâfi olamazdı. Bütün Avrupa'yı anlamak için ancak Yunanlılardan başlamak lâzımdı. Biz coğrafyaca, kısmen de medeniyetçe Yunanlıların vârisiyiz. Bu verasete din mâni olmuştu. Bu hâl, 1850-1860 senelerine kadar sürmüştür. Biz o tarihlerden bu yana hep Fransızlara tâbi olmuşuz. Bütün Fransızların ve onlarla beraber Avrupalıların membaı olan Yunanlılara dönmeliyiz ki, tam

4 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Atatürk, İstanbul, 1946, ss. 16-17.

mânâsıyla bir edebiyatımız olabilsin. Binaenaleyh şiir ve telâkkimizi değiştirmek, onların telâkkisini anlamak lâzımdır"[5]

Yakup Kadri, Fecr-i Âti'nin tanınmış tenkitçisi olarak o yıllardaki "Yeni Lisan" hareketine şiddetle karşı çıktı.[6]

Bu arada Birinci Dünya Savaşı yıllarında uzun bir rahatsızlık döneminden sonra İsviçre'ye gitti. Uzun müddet orada kaldı. Savaş yıllarını yurt dışında ızdırap çekerek geçirdi. 1918 Mondros Mütarekesi'nden sonra yurduna döndü. Millî Mücadele'ye katılmak istedi. Bunun için Anadolu'ya geçmeyi arzu etti. Anadolu'ya gitmek üzere olan Ruşen Eşref'e, Mustafa Kemal Paşa'dan Anadolu'ya geçmesinin kabulü için ricada bulunmasını istedi. Mustafa Kemal Paşa'nın bu ricaya cevabı ise; "Senin Millî Mücadele'ye ancak İstanbul'dan yazacağın yazılarla bir faydan dokunabilir." şeklinde oldu.[7]

İşte bu tavsiye ve bu yıllar, Yakup Kadri için çok yararlı oldu. Genç Yakup Kadri, İstanbul'da "İkdam" gazetesinde Kurtuluş Savaşı lehinde yazılar yazdı. O yıllarda devrin acı ve ağır şartları gereği Batı'nın gerçek yüzünü gördü. İçinde yaşadığı toplumla ve o toplumun yıllardan beri yabancı olduğu değerleriyle tanıştı ve bütünleşti. Bu tanışma ve bütünleşme Yakup Kadri'nin birçok gerçeği görmesine, içinde yaşadığı toplumu ve onun güzel, pırıl pırıl insanlarının ve değerlerinin farkına varmasına vesile oldu.

8 Nisan 1337(1921)'de Ayasofya Camii'nde, o günlerde Eskişehir önlerinde şehit düşen mübarek din ve kan kardeşlerimizin ruhu için okunan bir mevlide giden Yakup Kadri, orada bu güzel milletin güzel değerleriyle karşılaşıp âdeta onlar karşısında eridi. İnançsızlık, şüphe, endişe, korku, ümitsizlik, boş zevkler, süflî hazlar yerine; iman, itminan, emniyet, ümit, halâs, huzur ve

5 Şerif Aktaş, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, s. 27.
6 y. a. g. e., s. 32.
7 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vatan Yolunda, İstanbul, 1958, ss. 34-35.

kurtuluşu, ulvî zevkleri ve hazları tattı. Birçok hakikati iliklerine kadar yaşadı. Sanki yeniden yeni bir hayata doğdu. Onun bu güzel duygularını ve tespitlerini kendisinden dinleyelim:

Mevlîd-i Şerif Beni Terbiye Etti

"Dün Ayasofya, Beyazıt ve Şehzade camileri, emsali görülmemiş bir cemaatle dolu idi. Kadın-erkek, çoluk-çocuk binlerce Müslüman, Eskişehir önünde şehit düşen mübarek din ve kan kardeşlerinin ruhuna ithaf edilen mevlîd-i şeriflere iştirak için fevç fevç bu maabide koşuyordu. Biz bu müheyyiç izdihamı yalnız Ayasofya'da gördük, fakat diğerlerini görenler de cami içlerinden avlulara taşacak kadar mehabetli cemaatlerden bahsediyorlar. Camilerimizdeki bu tezahürat bize eski zamanları hatırlattı. Dömeke, Golos ilaahir... Zaferler ile tetevvüç eden (1898) Yunan seferinde de böyle sık sık camilerimizde içtimalar olurdu; şühedanın ruhuna mevlitler ithaf edilir, ordu için beliğ dualar okunur ve ebedî nusret temenni edilirdi. O zamanlar (Türklük, millet, halk) mefhumları ve bunları ifade eden lehçe, bizce henüz malûm değildi; bütün heyecanlarımız yalnız dinî mahiyette mütecelli idi. Bütün zaferlerimiz birer mukaddes menkıbe hâline girerdi. Büyük kumandanlarımızın muvaffakiyetini, şecaat ve şehametini ancak ilâhî bir tarzda tegannî ederdik; içimizde hissettiğimiz manevî kuvvete, ruhanî inşiraha esrarengiz şeyler karışırdı. Bundan daha evvelki zafer bayramlarımızı görmedim, bilmiyorum; fakat beyaz sakallı Abdülezel Paşa'nın, yağız çehreli Ethem Paşa'nın simaları ile âdeta timsalî bir mahiyet alan o gazamız, çocukluğumun en tatlı, en silinmez hatıralarından birisidir. Mensup olduğum milletin kuvvetine itimadı, mensup olduğum dinin hakikatine imanı ilk defa olarak zannederim o zaman öğrendim. Ondan sonra gençliğimiz bir sürü nikbet ve mesaip arasında geçti, hiçbir iyi gün görmedik. Kalbe endişe, korku, şüphe ve nevmidi veren zehirli bir hava içinde kavrulup gittik. İçimizden

birçokları imanını tamamiyle kaybetti; bazıları bir zillet ve rezilet batağı içinde boğulup gitti. Kimimiz vahî zevkler ve süflî hazlar vadisinde teselli aradık. Hülâsa bütün bedbaht nesil böyle perişan oldu. Dün birdenbire kendimi o heybetli cemaatin içinde bulur bulmaz sandım ki yeniden hayata doğuyorum. On yaşımdan otuz iki yaşıma kadar geçirdiğim meş'um bir devrin bütün tesiratı ve bütün intibaatı birden bire üstümden sıyrılıverdi; sanki bu devir bir kâbustu ve ben birden bire bu kâbustan uyanıyordum. Gençliğimi dolduran bütün o şüpheler, tereddütler, imanın zayıf düştüğü o buhranlı anlar, birtakım sahte ve müfsit bilgilerden hasıl olma şeytanî irfanın sıtmaları hepsi; hepsi bu mabedin havası içinde, bu cemaatin hararetinde eriyordu. Ağır bir hastalıktan sonra nekahet devrine girmiş bir hasta gibi idim. Hayatı, aydınlığı büsbütün başka bir lezzet, başka bir iştiyakla görüyor, hissediyordum. Meğer senelerden beri aradığım halâs ve selâmet yolu, senelerden beri özlediğim hakikat ne kadar yakınımda imiş! Nafile yere nefes nefese birçok mürşitlerin peşinde koştum; birçok müncilerin yolunu bekledim, birçok halâskârlara doğru ellerimi uzattım, yıllarca istimdat ettim!

Rabbime bin kere hamdüsena olsun ki, dünden beri hakikat ve selâmetin bir cami ile bir cemaat haricinde bulunmadığını biliyorum. Beş-on senedir, garba uymak için açtığımız bütün o konferans salonlarında, halkı zorla topladığımız o miting meydanlarında görülen şeyler, işitilen sözler bir hocanın kıraat ettiği menkıbeden ve bu cemaatin sükûtu önünde bana ne kadar yavan, vâhî göründüler. Meğer biz içinden çıktığımız hakiki âlemi bırakıp onun yanında kitaplardan öğrenilmiş sunî bir âlem icat etmek istemişiz ve bu âlemde hakkı, selâmeti aramışız; hak ve selâmetin samimiyetinden, sıdk u hulûsundan mürekkep bir hava haricinde yaşayabileceğine zahip olmuşuz ve serhadlerimizde askerlerimiz bizi "Allah Allah!" nidaları ile müdafaa ettiği sırada biz Allah'tan başka şeylere inanmışız!

Dün ilk defa olarak kemal-i vuzuhla anladım ki, bizim on seneden beri bu halka yaptırmak istediğimiz şeyler, birer maymunluktan ibaretmiş. Niçin nokta-i azimetimiz bu camiler olmamış? Niçin bu cemaati bir sokak kalabalığı hâline sokmaya çalışmışız? O cemaat ki bütün kuvve-i camiasını dininden alıyor, o cemaat ki koca bir ümmetin bir kısmıdır ve evi, barkı, yurdu, vatanı "cami"dir. Başı sıkıya gelince koşup sığındığı, kalbi inşiraha mazhar olunca gidip toplandığı bir "cami"dir. O, ne millî kulüplerde, ne harsî konferans salonlarında, ne de siyasî miting meydanlarında burada hissettiği emniyeti, huzuru, munisliği bulabilir.

Münevverlerimiz halk mefhumunu garp âlemine göre anladıkları için bizim halkı da garptaki teşkilât usullerine göre sevk ve idare etmeği düşünüyorlar ve bu yolda yapılan tecrübelerin neticesizliğini müşahede edince onu 'atıl; müteassıp; kabiliyetsiz bir kütle' telâkki eylemek mecburiyetinde kalıyorlar. Halbuki halk bu münevverlerden müteşekkil sınıfın ika ettiği sunî alafranga muhitin haricinde kendine göre hayatını yaşıyor. Bu hayat ise derunî bir vecit ile daima müteyakkızdır. Heyecanlarını, kederlerini, meserretlerini, öfke ve inşirahını göstermek için bizim muavenetimize arz-ı ihtiyaç etmiyor; bizim bulduğumuz vasıtaların ona lüzumu yoktur. Çünkü onun kendine göre sevaiki olduğu gibi kendine göre vasıtaları da vardır. Nitekim dün, münevverlerimizden hiçbirinin haberi olmaksızın camilerimizde vuku bulan içtimalar; böyle kendiliğinden olmuş, böyle teşviksiz, teşkilâtsız, sırf halkın -ümmetin diyecektim- ruhî sevaikiyle insiyakî bir suretle vuku bulmuştur.

Dün ilk defa olarak cahil ve atıl bir kütle telâkkî ettiğimiz halk, memleketin münevverlerine bazı ulvî hakikatlerin sırrını öğretti. Bunlardan biri 'kalbin akıldan üstün olduğudur'. İkincisi sıdk ve hulûs, iman ve itikat haricinde necat yolu bulunmadığıdır. Üçüncüsü millet ile ümmet mefhumlarını birbirinden ayırmamak lâzım geldiğidir."

İşte bu güzel duygular içinde bulunan ve halkıyla bütünleşen, onlarla yekdil ve yekvücut olan Yakup Kadri; aynı yıl, yani 1921 yılında Ankara'ya çağrıldı. Orada Millî Mücadele'nin önderleriyle tanıştı. Ankara'da Halide Edip ve Adnan Adıvar'ın misafiri oldu. Cepheleri dolaştı, çeşitli yardım heyetlerine katıldı, millî duyguları geliştirici yazılar yayımladı. 1923 yılında ikinci TBMM'de Mardin milletvekili oldu. 1923-25 yılları arasında "Cumhuriyet" ve "Hakimiyet-i Milliye" gazetelerinde çeşitli yazılar yayımladı. 1926 yılında tedavi için bir ara İsviçre'ye gitti. 1932'de Kadro dergisini çıkardı. Bu arada, ardarda romanlarını yayımladı: Kiralık Konak (1922), Nur Baba (1922), Hüküm Gecesi (1927), Sodom ve Gomore (1928), Yaban (1932), Ankara (1934), Bir Sürgün (1937) gibi. Çeşitli monografiler hazırladı. Mensur şiirlerini ve makalelerini kitaplaştırdı. Hâtıralarını yazdı.

1934 yılında "Zoraki Diplomat" olarak Tiran (Arnavutluk) elçiliğine, 1935'te Prag (Çekoslovakya) elçiliğine, 1939'da Lahey (Hollanda) elçiliğine atandı. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine 1942'de Türkiye'ye döndü. Tekrar 1942'de Bern (İsviçre) elçiliğine getirildi. 1949'a kadar bu görevde kaldı. 1949-1951 yılları arasında Tahran (İran) elçisi oldu. 1951-1954 yılları arasında ise tekrar Bern elçiliği yaptı. 1955'te emekli olup Türkiye'ye döndü. 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonraki Kurucu Meclis'te görev yaptı. Ayrıca "Ulus" gazetesi başyazarlığını yürüttü. 1961'de Manisa milletvekili seçildi. 1965 yılında politikadan ayrıldı. Son görevi ise Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu Başkanlığı oldu. 13 Aralık 1974'te Ankara'da öldüğünde 85 yaşındaydı.

Fakat bu uzun ve hareketli hayatında Yakup Kadri, 'Mevlid-i Şerifin terbiye ettiği yazar' olarak kalamadı. Kendi ifadesiyle söyleyecek olursak yine içinden çıktığı hakiki âlemi bırakıp kendine sunî bir âlem icat etti. Vâhî zevkler, süflî hazlar vadisinde teselli aradı. Birtakım sahte ve müfsit bilgiler içinde kıvrandı. Yine

halka birtakım yanlış şeyleri benimsetmeye çalıştı. Halk bunları benimsemeyince de onları “tutuculuğun ve gericiliğin kaynağı olarak gördü.”[8] Meselâ Yaban romanında köyü kasvetli, hattâ iğrenç bir atmosfer olarak çizdi. Böyle bir atmosferde Türk köylüsü de çok haksız bir şekilde aşağılandı. “Nitekim Yaban'daki kişiler, davranışlar, duygular hep çirkin ve gönül bulandırıcıdır. Köylüler arasında gülen insanlara, soylu bir davranışa, temiz, mutlu bir aşka, saf bir dostluğa rastlayamayız. Köyde çirkin ve pis olmayan, kokmayan bir insan bulamazsınız”[9]

Yine “Nur Baba isimli romanında, millî ve tarihî bir Türk müessesesi olan Bektaşî Tekkesi'nin, Türk medeniyeti tarihine yedi asır süresince yaptığı büyük hizmetleri asla dikkate almayarak, bu tekkenin yalnız son çağlardaki bazı bozuk taraflarını Bektaşiliğin kendisi zannedercesine bu teşekkülü şiddetle hırpaladı.”[10]

Geniş halk yığınlarını yıllar önce zannettiği gibi câhil ve âtıl bir kütle olarak gördü. Yine kendi ifadesiyle “sıdk, hulûs, iman ve itikat haricinde” kurtuluş yolları aradı. Ne yazık ki o, yine eski Yakup Kadri oldu ve içinde yaşadığı toplumdan ve onun değerlerinden kopmuş bir insan olarak hayattan göçüp gitti.

---

8 Berna Moran, “Yaban'da Teknik ve İdeoloji”, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, İstanbul, 1983, s. 183.

9 y. a.g.e., s. 177.

10 Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1978, s. 1203.

YAPRAK DÖKÜMÜ ROMANI ve ÇAĞRIŞTIRDIKLARI

Reşat Nuri Güntekin'in ilk baskısı 1930 yılında yapılan Yaprak Dökümü adlı romanı, kurgusu ve tekniği açısından zayıf, dil ve üslubu bakımından pek başarılı olmayan, fakat konusu ve üzerinde durduğu meseleler açısından ilginç ve önemli bir romandır. Romanın konusunu şöyle özetleyebiliriz:

Yaprak Dökümü romanının baş kahramanı Ali Rıza Bey, bir Mülkiye memuru idi. Otuz yaşına kadar imparatorluk başkenti İstanbul'da Dahiliye kalemlerinde çalışmış, kız kardeşiyle annesinin iki ay ara ile ölmelerinden sonra, o zamanlar bizim olan Suriye'de bir ilçeye kaymakam olmuştu. Çok bilgili ve çalışkan bir adamdı. Arapça ve Farsçadan başka, İngilizce ve Fransızcayı da bilirdi. Titiz denecek kadar temiz, olabildiğince nazik ve mahcup bir insandı. Hak yemek, kanuna aykırı bir şey yapmak, kalp kırmak korkusuyla tir tir titrerdi.

Evlendiği zaman kırkına yaklaşıyordu. Karısı Hayriye Hanım da çok ağır başlı ve temiz bir kadın çıkmıştı. Birbiri ardına dördü kız, biri oğlan beş çocukları olmuştu. Ali Rıza Bey, çocukları ve ülkesi için geceli gündüzlü çalışıp, yıllarca imparatorluğun çeşitli sancaklarında dolaştı. Nihayet Trabzon sancaklarının birinde mutasarrıf iken; hak, hukuk, vicdan, namus gibi ilkelere bağlı olduğu için görevine son verildi.

Bunun üzerine İstanbul'a geri döndü. Bağlarbaşı'ndaki babadan kalma eski bir evi, eşinin birkaç parça mücevherini satarak

tamir ettirdi ve çocuklarını barındırdı. Yeni bir memuriyet almak için Babıâli koridorlarında dolaşmaya başladı. Orada rastladığı eski öğrencilerinden ve o sıralarda "Altın Başak Anonim Şirketi"nin genel müdürü olan Muzaffer Bey, onu şirkete tercüman olarak aldı. Yeni işinde sabah akşam durup dinlenmeden çalışan Ali Rıza Bey, yakınlarda rahmetli olan eski bir arkadaşının Leman adlı kızını da, ne yapmış etmiş çalıştığı şirkete daktilo memuresi olarak aldırmayı başarmıştı. Fakat kız, çok hoppa ve cahil çıkmış, şirketin genel müdürü Muzaffer Bey tarafından baştan çıkarılmıştı.

Leman'ın annesi Ali Rıza Bey'e gelmiş yardım istiyordu. Ali Rıza Bey yıkılmıştı. Doğruca genel müdür Muzaffer Bey'e gidip Leman'la nikâhlanmasını, böylece yaptığı fenalığı temizlemesini istedi. Fakat Muzaffer Bey, Leman'ı ilk baştan çıkaranın kendisi olmadığını söyleyip bu isteğe karşı çıkınca, Ali Rıza Bey'e şirketten istifa etmek düştü.

Yine işsiz kalmıştı. O gece eve gittiğinde yirmi yaşındaki oğlu Şevket'in imtihanı kazanıp bir bankaya memur olduğunu öğrendi. Bu ne rastlantıydı. Ali Rıza Bey o akşam, sofrada ailesine olanları anlattı. Çocuklar olayı sükûnetle dinlediler. Şevket 'İyi ettin baba.' dedi. Ali Rıza Bey duygulanmış, ağlamamak için kendini zor tutmuştu. Fakat akşam yatarken eşi Hayriye Hanım, Ali Rıza Bey'in işinden istifa etmesine fena hâlde kızmış, ona beş çocukla nasıl geçineceklerini sormuş, çocuklarının istikbalinden endişe ettiğini söylemişti.

Ali Rıza Bey'in dört kızından üçü Fikret, Leyla ve Necla'nın yaşları birbirine yakındı ve evlilik dönemindeydiler. Dördüncü kızı Ayşe ise daha küçüktü. Ali Rıza Bey'in işsizlik günleri, ailenin fukaralık, acı, ızdırap günleri olmuştu. Oğlu Şevket'in aldığı maaşla ailenin zorunlu ihtiyaçları bile karşılanamıyordu. Bu zor günlerde Ali Rıza Bey'e ilk sırt çeviren, onu hafife alan karısı Hayriye Hanım oldu. Ona karşı tavırları ne kadar da değişmişti.

Ali Rıza Bey, kendisinden çok şey umduğu büyük kızı Fikret'in de kendisinden uzaklaştığını, kendisine karşı soğuduğunu hissediyordu. Evde iktisat adeta hasislik ve çingenelik derecesine varmıştı. Evdeki bu değişmeyle beraber diğer kızları Leyla ve Necla da Ali Rıza Bey'den uzaklaşıyor, onu dinlemiyor, ona eski hürmeti göstermiyor, adeta bütün olan bitenlerden onu sorumlu tutuyorlardı. Artık Ali Rıza Bey evdeki nüfuzunu, hürmet edilecek baba konumunu kaybetmişti.

Bu arada yıllar yılları kovalıyor, imparatorluk yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti döneminin ilk yılları yaşanıyordu. Bu dönem, kuvvetli değişim rüzgârlarının estiği yıllardı. Bundan Ali Rıza Bey'in ailesi de payını alıyordu. Mesela Leyla ile Necla, ailenin yaşayış tarzını beğenmiyorlar; yenilik, eğlence ve daha birçok şeyler istiyorlardı.

Aile fertlerinin birbirlerine karşı ilişkileri değişmişti. Bir gün Fikret kardeşlerine çıkışıyor, ikinci gün Leyla'nın odasında ağladığı işitiliyor, üçüncü gün Necla yemeğe inmiyordu.

Ailede ilk yaprak dökümü, Ali Rıza Bey'in biricik oğlu Şevket'le oldu. Şevket çalıştığı bankada Ferhunde adlı evli bir daktilo memuresiyle ilişki kurmuş, daha sonra da bu kadınla evlenmişti. Eve gelen bu kadın evdeki Leyla ile Necla'yı da baştan çıkarmış, onları sosyetik hayata alıştırmıştı,

Artık kızların dilinden "asrın icaplarına uymak" sözü düşmüyordu. Fakat asrın icaplarına uygun hayat tarzı, önce Ali Rıza Bey'in evinin rehin olarak verilerek Emniyet Sandığı'ndan borç alınmasını zorunlu kılmıştı, sonra da bankaya ait mühimce bir parayı harcayıp tekrar yerine koyamayan Şevket'in bir buçuk yıl hapse mahkûm olmasını.

Bütün bu olanlara dayanamayan Ali Rıza Bey'in erdemli büyük kızı Fikret, karısı ölmüş üç çocuklu ellilik bir adamla evlenmek üzere Adapazarı'na; Necla, yaşlı bir Suriyeli ile evlenip Beyrut'a

gittiler ve hayal kırıklığına uğrayıp mutsuz oldular. Leyla ise çoluk çocuk sahibi bir avukatın metresi olmuştu.

Bütün bu olanlardan sonra felç geçirip yatağa düşen Ali Rıza Bey, eski tanıdıklarının yardımıyla bir hastaneye yatırıldı. Sonra ise bir avukatın metresi olarak yaşayan kızı Leyla ile eşi Hayriye Hanım'ın ısrarıyla onların yanına gidip her şeyi kabullendi.

Sonuç olarak insanların paradan başka şeylerle de mesut olacaklarına inanarak yaşayan Ali Rıza Bey'e, çalıştığı şirketten istifa eden gencin söyledikleri gerçekleşir: "Babasınız, çocuklarınız var, paranız yok değil mi? Evlatlarınız ahir ömrünüzde size bir feci yaprak dökümü seyrettirmekten başka saadet vermezler."

Ali Rıza Bey'in biricik oğlu Şevket'in hapishanede babasına söyledikleri de ilginçtir ve bu sözler Türkiye'de, bir dönemde ahlak anlayışının, dünya görüşünün nasıl değiştiğini ortaya koyar: "Hâsılı, insan olmaya çalışmak sana da bana da zarardan başka bir şey getirmedi. Bakalım, biraz da hayvanlığı tecrübe edelim."

Reşat Nuri bu romanı ile, üst üste çöküşleri ve çözülüşleri yaşayan Türk toplumunun hayatından bir kesit veriyor. Eski ahlak anlayışının, güzel değerlerimizin, erdemlerin, iyiliklerin nasıl kaybolduğunu, toplumun hiç değilse bir bölümünün nasıl ahlakî bir düşüşü yaşadığını acımasız bir üslupla anlatıyor. Yeni hayat tarzının, insanları nasıl yozlaştırdığını, nasıl kendine uydurduğunu, uymak istemeyenleri de nasıl ezip geçtiğini dile getiriyor.

Fakat bütün bu güzelliklerin, iyiliklerin, erdemlerin kayboluşu, bütün etik değerlerin bir bir ortadan kalkışı, paranın her şey olarak görülüşü ve her şeyin yerini alışı maalesef sadece imparatorluk Türkiyesi'nin son yılları ile Cumhuriyet Türkiyesi'nin ilk yıllarında karşımıza çıkan bir olgu değil.

Reşat Nuri, Memduh Şevket, Peyami Safa ve Yakup Kadri'nin romanlarına geniş bir şekilde konu olan bu olgu, o yılların Türkiyesi'nde, çok küçük bir kesimde karşımıza çıkıyordu. Aksi hâlde, bitmiş, tükenmiş bir imparatorluğun enkazı içinden Türk

milleti; genç Türkiye Cumhuriyeti'ni çıkaramaz, Millî Mücadeleyi başaramazdı. Millî Mücadele, çalışkan, fedakâr, onurlu, erdemli ve yüce insanların şahlanışıydı. Hayattan ve paradan daha değerli şeylerin olduğuna bütün samimiyetiyle inanan kahraman insanların destanıydı. O devrin Türkiyesi'nde de yaprak dökümüne uğrayan insanlar elbette vardı. Ama sayıları hiç de önemli miktarda ve nispette değildi. Fakat günümüz Türkiyesi'nde olup bitenleri okudukça, dinledikçe ve gördükçe Türkiye'nin asıl yaprak dökümünü şimdi yaşadığını anlıyoruz. Hem de korkunç bir yaprak dökümünü... İnşallah bu sonbahar uzun sürmez ve güzel bir bahara müjdeci olur.

YAHYA KEMAL, MEHMET AKİF ve TEVFİK FİKRET'İN ESERLERİNDEN EZAN

Bin yıldan beri günde beş defa semalarımızda dalgalanan ezan, modern Türk edebiyatında pek çok şair ve yazarımıza ilham kaynağı olmuş, ezanı konu edinen birçok şiir ve yazı kaleme alınmıştır. Fakat bunlar içinde bize göre en güzel olanı, Yahya Kemal Bayatlı'nın; "Ezân-ı Muhammedî" şiiri ile "Ezansız Semtler" adlı makalesidir.

Yahya Kemal, "Ezân-ı Muhammedî"[1] adlı şiirine

Emr-i bülendsin ey ezân-ı Muhammedî
Kâfî değil sadâna cihân-ı Muhammedî

beytiyle başlar. O, bu mısralarda ezanı; yüce, yüksek bir emir, Allah'ın buyruğu olarak görür. Ezan aynı zamanda, "emir" kelimesinin ikinci anlamıyla yüce bir hâdise, çok büyük bir vakıadır. Çünkü ezan, Müslümanları sadece namaza davet eden, çağıran bir ses değildir. Ezan; namaza çağrıyla birlikte, Allah'ın büyüklüğünü, yüceliğini, azametini ilan eder; Allah'ın varlığını, birliğini, Hz. Muhammed'in O'nun resulü olduğunu duyurur. İnsanları ebedî kurtuluşa çağırır. Sabah ezanı ise, diğer ezanlardan farklı olarak; namazın, Allah'a kulluğun, uykudan hayırlı olduğu ikazını yapar. Ve sonunda tekrar bütün insanlığa ve kâinâta, Allah'ın en büyük olduğunu, büyüklerin büyüğü olduğunu ve hayatta ondan başka tapacak, ibadet

1 Yahya Kemal Beyatlı, Eski Şiirin Rüzgarıyla, 2. Baskı, İstanbul, 1974, ss. 43-44.

edilecek, kulluk yapılacak hiçbir şey bulunmadığını hatırlatır. Beş vakit farklı makamlarla ve güzel bir sesle okunan ezan, insana tabiat ve varlığın gelip geçici, fâni yüzünü gösterir; hayattaki gerçek yerini düşündürür. Sonu gelmez, boş hırslar peşinde koşmanın mânâsızlığını tefekkür ettirir. Ezan aynı zamanda, Müslümanların o ülkede hür olarak yaşadıklarının bir sembolü olarak görülmüştür. İşte bu yüzdendir ki, İstiklâl Marşı şairimiz Mehmet Akif Ersoy da, İstiklâl Marşı'mızda ezana bu açıdan bakmış, onu hürriyetimizin, istiklâlimizin sembolü olarak görmüş ve hak, hürriyet, istiklâl, vatan, yurt sevgisi gibi mukaddes kavramlarla birlikte; mâbed ve ezanı da saymış, onu da bağımsız ve hür yaşamanın olmazsa olmaz şartlarından biri olarak görmüştür:

Rûhumun senden İlâhî şudur ancak emeli:
Değmesin mâbedimin göğsüne nâ-mahrem eli;
Bu ezanlar ki şehadetleri dinin temeli,
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

Yahya Kemal, işte böyle derin mânâlar ifade eden, çağrıştıran ezan sesine, İslâm dünyasının kâfi gelmediğini, İslâm âleminin bu sadâya dar geldiğini düşünmüştür. Ona göre, ecel I. Selim (Yavuz Sultan Selim)'i genç yaşta almayıp, bütün dünyayı Muhammedî Şan (ezan sesi) fethetmeliydi.

Sultan Selim-i Evvel'i râmetmeyüp ecel
Fethetmeliydi âlemi şân-ı Muhammedî

Yahya Kemal'in gözünde Yavuz Sultan Selim bir cihan hükümdarıydı. Eğer ömrü yetseydi o, bütün dünyayı fethedecek, İslâmı bütün dünyaya yayacak, Muhammedî Şânı (ezanı) dünyanın her yerinde okutturacak bir kahramandı. Şiirlerinde kişileri yüceltmeyen, sadece Türk milletinin kolektif dehasını ve bu dehanın meydana getirdiği medeniyetin ebedî değerlerini öven

Yahya Kemal'in,[2] Yavuz Sultan Selim'i bir istisna olarak görmesi; onun için bir şiir değil, birçok şiir yazması, onu "Türklük'ün timsali" olarak görmesi,[3] Selimnâme'yi kaleme alması işte bu yüzdendir.

Yahya Kemal'in şiirinde yüz binlerce minâreden yükselen ezan sesleri, gökyüzünü nura garkeder. Bu arada Muhammedî rûh kanat çırpar. Bambaşka manevî bir âlem oluşur:

Gök nûra garkolur nice yüzbin minâreden
Şehbâl açınca rûh-ı revân-ı Muhammedî

Mehmet Akif'in "Ezanlar"[4] adlı şiirinde de benzer bir tabloyla karşılaşırız. Orada da bu İlahî ses, bütün cihanı sarsar. Ezan sesi gökyüzüne yayılınca her taraf nura garkolur. Ve gece karanlığında sadece cânân görülür, her yer Allah'ın varlığıyla dolup taşar. Allahu Ekber haykırışı Mevlâ'ya yükselince, varlığın o karanlık sinesi Sînâ'daki tecelli makamına döner. Allah bütün azametiyle ve hâkimiyetiyle hissedilir. Mesafeler her an O'nu anan sözlerle çınlar. Ezanlar, tesbihler, zikirler hep o hâkimiyete duyulan saygının ifadesidir.

Ne lâhûtî sadâ "Allahu Ekber!" sarsıyor cânı...
Bu bir gülbank-ı Hakk'tır, çok mudur inletse ekvânı?
Bu lâhûtî sadâ çıktıkça çûşa-cûş olup yerden,
İner esrâr-ı kudret kibriya tavrıyla göklerden,
Bütün âheng-i hilkât yâd ederken Hakk'ı ezberden,

---

2 Bu konuda geniş bilgi için bk. Ömer Faruk Akün, "Osmanlı Tarihi Karşısında Yahya Kemal'in Şiiri", Ölümünün Yirmibeşinci Yılında Yahya Kemal Beyatlı, Ankara, 1983, ss. 63-80. Rıza Bağcı, "Yahya Kemal'in Şiirlerinde Türk Tarih ve Medeniyeti", Bizim Edebiyatımız, İzmir, 1997, ss. 135-142

3 Yahya Kemal Beyatlı, İleri, Nr. 1453, 8 Kanunisâni 1338/1922.

4 Mehmet Akif Ersoy, Safahat Orijinal Metin-Sadeleştirilmiş Metin- Notlar, C.1 (Hazırlayanlar: Ömer Faruk Huyugüzel, Rıza Bağcı, Fazıl Gökçek), İstanbul, 1994, ss. 200-205.

Vicâhî feyz alır artık o nûru'n-nûr-ı ezherden:
Hüveydâ şimdi cânândır seherden, şâm-ı esmerden!
......
Döner, "Allahu Ekber" cûşu yükseldikçe Mevlâ'ya,
O muzlim sine-i hilkat tecellîzâr-ı Sînâ'ya!
Senin, dem geçmiyor, yâdınla leb-rîz olmadan eb'âd!
Ne müdhiş saltanat yâ Râb, nasıl âsûde istibdâd!
O istibdâda hürmettir ezanlar, subhalar, evrâd..

Fakat Yahya Kemal, duygularını Mehmet Akif'e göre daha yoğun ve sanâtkârâne bir üslupla ifade etmiştir.[5] Ayrıca Akif, "Ezanlar" başlıklı şiirini maalesef diğer şiirlerine göre daha ağır bir dille yazmış olduğundan, bu şiirin geniş kitleler üzerindeki tesiri Yahya Kemal'in "Ezân-ı Muhammedî" şiiri gibi kuvvetli olmamıştır.

Hayatının bir döneminde imanını kaybeden Servet-i Fünûn şairi Tevfik Fikret bile, ezanı anlatan bir şiir yazmıştır. "Sabah Ezanında"[6] adını taşıyan bu şiirde Fikret, Allahü Ekber sesleri semâyı sararken bütün tabiatı ulvî bir sessizlik içinde, Allah'a ibadet ediyor görür:

Allahü Ekber... Allahü Ekber...
Bir samt-ı ulvî: Güyâ tabiat
Hâmuş hâmuş eyler ibadet.

Gizli ve görünen, aydınlık ve karanlık bütün âlemler sanki inleyen bir sükût içinde devamlı bir şekilde Yaradan'ı zikretmektedir:

5 Zeynep Kerman, "Üç Ezan Şiiri", Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri, Ankara, 1998, s. 170.

6 Tevfik Fikret, Rübâb-ı Şikeste ve Diğer Eserleri, (Tertip ve telif eden Fahri Uzun) İstanbul, 1973, s. 358.

Allahü Ekber... Allahü Ekber...
Bir samt-ı nâlân: Güyâ avalim.
Pinhân u peydâ, nevvâr u muzlim;
Etmekte zikr-i Hallâk'ı daim.

Tabiatın kalbi âdetâ ulvî bir sükût içinde, âlemlerin rûhu inleyen bir sessizlik içinde dâima Allah'ı anmakta, derin bir ürpertiyle Yaradan'a kulluk etmektedir:

Allahü Ekber... Allahü Ekber...
Bir samt-ı ulvî: Kalb-i tabiat,
Bir samt-ı nâlan; Rûh-ı avâlim,
Etmekte zikr-i Hallâk'ı dâim,
Etmekte ra'şan ra'şan ibadet.

Fikret'in yukarıdaki şiirinde dikkat çekici olan şey, ibadet edenin insan değil tabiat olmasıdır. Rübâb-ı Şikeste şairi, "insana has vasıfları tabiata izafe ederek, onu beşerî bir varlık gibi duygulu kılmıştır."[7]

Yahya Kemal'in şiirinde ise ezan sesi arşa yükselip akseyleyince bütün ruhlar büyük Allah'ı görürler:

Ervâh cümleten görür Allahu Ekber'i
Akseyleyince arşa lisân-ı Muhammedî

Yahya Kemal, bu şiirinde Tevfik Fikret gibi tabiatı değil, insanı ön plâna çıkarır. Şiire baştan sona yaşayanlar ve ölenlerle birlikte insan hâkimdir. Ölüsü ve dirisiyle bütün insanlar, "ezân-ı Muhammedî", "şân-ı Muhammedî", "rûh-ı revân-ı Muhammedî", "lisân-ı Muhammedi" ve "beyân-ı Muhammedî" karşısında mest

7 Kerman, "Üç Ezan Şiiri", Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri, s.169.

ve sermesttir. Şair; ezân-ı Muhammedî'nin güzelliği, tesiri, ulvî havası içinde bu duygularını dile getirdiği şiirini, çok sevdiği annesinin Üsküp'teki kabrine güzel bir armağan olarak sunar:

Üsküp'te kabr-i mâdere olsun bu nev-gazel
Bir tuhfe-i bedî ü beyân-ı Muhammedî

Yahya Kemal'in "Ezân-ı Muhammedî" başlıklı bu güzel şiirini, annesinin ruhuna hediye etmesi tesadüfî değildir. Ezân-ı Muhammedî şairi, hâtıralarında kendisinin "hem dinî, hem de millî terbiyesi üzerinde şiddetle müessir olan" kişinin annesi olduğunu ısrarla belirtir:

"Lâkin benim hem dinî hem de millî terbiyem üzerinde daha şiddetle müessir olan, annemdir. Annem çok Müslüman bir kadındı. Muhammediye okur, bana Kur'an öğretirdi. Annem, Yazıcızâde'yi sabah namazlarını kıldıktan sonra okurdu. Beyaz başörtüsü ile, elindeki kitaba imanla eğilişini hâlâ görür gibiyim."[8] Böyle bir annenin çocuğu olan Yahya Kemal'in ezana karşı bakışı da milletinin inançlarına uygun olmuştur. O, ezan-ı Muhammedî'nin, çocukluğunda ve daha sonraki yıllarda üzerindeki tesirini yine hâtıralarında şöyle anlatır:

"O yaşlarımda ben, Üsküp minârelerinden yükselen ezan seslerini duyarak, içim bu seslerle dolarak yetişiyordum. Minârelerde ezan başladığı zaman, evimizde rûhanî bir sessizlik olurdu. Galiba Üsküp'ün sokaklarında da böyle bir rüzgâr dolaşır, bütün şehri bir mâbed sükûnu kaplardı. Yalnız ezan sesleri duyulurdu. Annemin dudakları ism-i Celâl'le kımıldardı. Bin üç yüz sene evvel, Hazret-i Muhammed'in Bilâl-i Habeşî'den dinlediği ezan, asırlarca sonra bizim semâmızda hem dinî, hem millî bir musikî olmuştu. O anda semamızın mağfiret âleminden gelen ledünnî bir sesle dolduğunu hissederdim.

8 Nihat Sami Banarlı, Nihat Sami Banarlı'nın Kaleminden Yahya Kemal, Bir Dağdan Bir Dağa, İstanbul, 1984, s.17.

Bu sesler beni bütün ömrümce bırakmış değildir. Müslüman çocuklarının dinî terbiyesinde ezan seslerinin büyük tesirine inanırım... Ben Paris'te iken bile, hiç münasebeti olmadığı hâlde, kulaklarıma Üsküp'teki ezan seslerinin bir hâtıra gibi aksedip beni bir nostalji içinde bıraktığını hissettiğim anlar olmuştur."[9]

Yahya Kemal ezanla ilgili görüş ve düşüncelerini, Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayımladığı ve daha sonra Aziz İstanbul adlı eserinde kitaplaşan, "Ezansız Semtler" başlıklı makalesinde de ayrıntılı bir şekilde ortaya koyar. O, Türk çocuklarının millî ve dinî terbiyesinde "ezan ve Kur'an seslerinin tılsımlı tesirine" inanır.[10]

"Kendi kendime diyorum ki: Şişli, Kadıköy, Moda gibi semtlerde doğan, büyüyen, oynayan Türk çocukları milliyetlerinden tam bir derece nasib alabiliyorlar mı? O semtler ki minâreler görülmez, ezanlar işitilmez, Ramazan ve kandil günleri hissedilemez. Çocuklar Müslümanlığın çocukluk rüyasını nasıl görürler?

İşte bu rüya, çocukluk dediğimiz bu Müslüman rüyasıdır ki bizi henüz bir millet hâlinde tutuyor. Bugünkü Türk babaları havası ve toprağı Müslümanlık rüyası ile dolu semtlerde doğdular, doğarken kulaklarına ezan okundu, evlerinin odalarında namaza durmuş ihtiyar nineler gördüler, mübarek günlerin akşamları bir minderin köşesinden okunan Kur'an'ın sesini işittiler, bir raf üzerinde duran Kitabullâh'ı indirdiler, küçücük elleriyle açtılar, gülyağı gibi bir ruh olan sarı sahifelerini kokladılar. İlk ders olarak besmeleyi öğrendiler; kandil günlerinin kandilleri yanarken, ramazanların, bayramların topları atılırken sevindiler. Bayram namazlarına babalarının yanında gittiler, camiler içinde şafak sökerken Tekbir'i dinlediler, dinin böyle bir merhalesinden geçtiler, hayata girdiler. Türk oldular.

---

9 y.a.g.e. ss. 17-18.
10 y.a.g.e.s. 18.

Bugünün çocukları büyük bir ekseriyetle yine Müslüman semtlerde doğuyorlar, büyüyorlar, eskisi kadar derin bir tahassüs ile değilse bile yine Müslümanlığı hissediyorlar. Fakat fazla medenileşen üst tabakanın çocukları, ezansız yeni semtlerde alafranga terbiye ile yetişirken Türk çocuklarının en güzel rüyasını göremiyorlar. Bu çocukların sütü çok temiz, hilkatleri çok metin olmalı ki ileride alafranga hayat Türklüğü büsbütün sardıktan sonra milliyetlerine bağlı kalabilsinler, yoksa ne muhit, ne yeni yaşayış, ne semt, hiçbir şey bu yavrulara Türklüğü hissettiremez."[11]

Yahya Kemal, daha sonra atalarımızın İstanbul'da Türk ve Müslüman olmayanların, yani Avrupalıların oturduğu semtleri nasıl millîleştirdiğini derin bir nostalji içinde şöyle anlatır:

"Ah büyük cedlerimiz! Onlar da Galata, Beyoğlu gibi frenk semtlerine yerleşirlerdi, fakat yerleştikleri mahallede Müslümanlığın nûru belirir, beş vakitte ezan işitilir, asmalı minâre, gölgeli mescid peydâ olur; sokak köşesinde bir türbenin kandili uyanır; hasılı o toprağın o köşesi imana gelirdi...

Cedlerimiz, frenk mahallelerinin toprağına böyle nüfûz ederlerdi."[12]

Yahya Kemal'in yukarıdaki şiiri, hâtırâları ve makalelerinden açıkça anlaşılmakta, görülmektedir ki, ezan sadece Müslümanları namaza davet eden bir ses, bir çağrı değildir.

Ona ve Türk milletine göre ezan:

1. Dinî ve millî bir mûsikîmizdir.

2. İnsanların millî ve dinî terbiyesinde, kendilerini Müslüman olarak hissetmelerinde önemli bir tesiri hâizdir.

3. Ezan sesi, insana dünyanın fâniliğini, her şeyin gelip geçiciliğini ihtar eden, onu boş ve âdi hırslardan arındıran ilahî bir ikazdır.

4. Ezanın insan üzerinde, onu bu fâni âlemden alıp, ledünnî âleme götüren mânevî bir etkisi vardır.

---

11 Yahya Kemal Beyatlı, "Ezansız Semtler", Aziz İstanbul, 3. Baskı, İstanbul, 1974. ss. 121-122.

12 y.a.g.e.s.122.

5. Ezan sesi insana, Yaradan'ın affediciliğini hatırlatır.

6. Ezanın insana en büyük olanın Allah olduğunu hatırlatan, insanı kibir, gurur ve enaniyetten uzaklaştıran önemli bir rolü söz konusudur.

7. Ezan, bizim toplumumuzda tarih boyunca insanımız tarafından kendi değerlerine, kültürüne uygun bir ortamda yaşadığının bir ifadesi, bir delili olarak görünmüş; ona, "Ben kendi memleketimdeyim, kendi değerlerime saygı gösterilen bir ortamda yaşıyorum." duygusunu vermiştir.

8. Ezan, insanımız tarafından yüzyıllarca, mânevî bir inşirahın, ferahlamanın, huzurun kapılarını aralayan îlâhî bir çağrı olarak algılanmıştır.

9. Yeni nesillerin millî ve dinî terbiyesinde ezan sesinin psikolojik büyük bir tesiri vardır. Yeni yetişen nesiller, Müslümanlığın çocukluk rüyasını onunla görürler. İşte bu rüya, çocukluk dediğimiz bu Müslüman rüyasıdır ki, bizi bir millet hâlinde tutar. Bizi biz yapar, bizi Türk yapar. Dağılmaktan, parçalanmaktan, millî bütünlüğümüzü kaybetmekten kurtarır.

Türkiye'de, Türk toplumu ve Türk kültürü üzerinde böylesine derin tesirleri olan ilâhî bir çağrının önemini; bugün bile anlayamayan, kavrayamayan bazı aydınların olması, yüzyıllardır devam eden Batılılaşma mâcerâsı içinde, onların içinde yaşadıkları toplumun kültürüne ve değerlerine ne kadar yabancı kaldıklarının hüzün verici bir göstergesidir.

YAHYA KEMAL ve NECİP FAZIL'IN ŞİİRLERİNDE ZAMAN

Türk şiirinde zaman karşısında alınan tavır devirden devire, fakat özellikle şairden şaire önemli değişiklikler arz eder. Biz, bu yazımızda yakın devir Türk edebiyatının iki önemli şahsiyetinin, Yahya Kemal ile Necip Fazıl'ın şiirlerinde zaman karşısında takınılan tavrı ortaya koymaya çalışacağız.

Bu iki şairden Yahya Kemal Beyatlı, şiirlerinde zaman karşısında genellikle olumsuz bir tavır sergiler. Fakat bu olumsuzluk, Yahya Kemal'in içinde bulunduğu zamana karşıdır. Onun mâziye karşı tavrı ise genel olarak müspettir. Yahya Kemal, çirkin hâlihazır karşısında, muhteşem bir mâzinin güzelliklerine sığınır. Gönlünü onunla avutmaya çalışır. Onun mâzisi 1071 Malazgirt zaferiyle başlayan bir mâzidir. Yani Yahya Kemal için 1071 Malazgirt zaferi öncesi pek önemli değildir. Kendi ifadesiyle "kablettarih" yani tarih öncesidir ve onu pek ilgilendirmez. O, şiirlerinde bizim Anadolu'da oluşan 900 yıllık mâzimizi, Selçuklu ve özellikle de Osmanlı devrini destanlaştırır.

Bir Bayram Namazı'nda, Süleymaniye Camii'nde "Çaldıran topları ardınca Mohaç toplarını" duyar. Âdeta "senelerden beri rüyâda görüp özlediği cedlerinin mağfiret iklimine girmiş gibi" olur. Hayalinde Bursa'dan, Konya'dan, İzmir'den Van'a; Kosova'dan Niğbolu'ya, Varna'dan İstanbul'a; Belgrat'tan Budin, Eğri ve Uyvar'a; adalardan Tunus'a, Cezayir'e tâ Basra Körfezi'ne kadar uzanan geniş imparatorluk coğrafyası canlanır. "Hür ufukları

kaplamış iki yüz pâre gemi" ile heyecanlanır. Bir bir çocukluğunun geçtiği Balkan şehirlerini hatırlar. Rakofça kırlarının hür havasıyla coşar, kalbinde "akıncı cedlerinin ihtirası"nı duyar. Bu 900 yıllık mâzi, Yahya Kemal'e göre birçok özelliği ile çok güzeldir. Meselâ musikimiz. Yahya Kemal eski musikimizi, ona hücûm edildiği, onun horlandığı bir devirde;

Çok insan anlayamaz eski mûsıkîmizden
Ve ondan anlamayan bir şey anlamaz bizden

mısralarıyla yüceltir. Büyük Itrî'yi "bizim öz mûsıkîmizin pîri" diye över ve bir dehâ olarak niteler.

O, içinde yaşadığı zamanı atlayıp geçer, istediği zamana, tâ İstanbul'u fethettiğimiz günlere gider, o günlerde yaşar:

Çık tayy-ı zamân et, açılır her perde.
Bir devr geçir istediğin her yerde.
Ben hicret edip zamânımızdan yaşadım,
İstanbul'u fethettiğimiz günlerde.

Kendi Gök Kubbemiz şairi, bu güzel mâziyi ve bu mâzide kurduğumuz muhteşem medeniyeti anlatırken ve hayâlen yaşarken alabildiğine mutludur. Kendi ifadesiyle söyleyecek olursak "gönlü ışıklarla doludur." Fakat Yahya Kemal, mâziden hâlihazır yani içinde yaşadığı devre ve âna geldikçe, zaman karşısında aldığı tavır belirgin bir tarzda değişir ve menfî bir şekil alır. Hayat, kâinat ve insan, onun için âniden bütün anlamını yitirir. Şair kendini büyük bir boşlukta hisseder; eğlenceyle, nihilist diyebileceğimiz bir anlayış ve yaklaşımla kendini avutmaya çalışır:

Bilmem nedir enfüsî nedir âfâkî,
Kimdir fânî cihanda kimdir bâkî.
Dünyayı saran boşluğu hissetmeyelim,
Peymâneyi boş bırakma doldur sâkî.

diyecek hâle gelir. Geçmeyen zaman, onun için en sinsi bir ezâ gibidir ve bin türlü başka cevri de vardır:

En sinsi bir ezâ gibidir geçmeyen zaman
Bin türlü başka cevri de vardır ki bî-aman.

diye feryat eder ve sonunda Hayyam felsefesini benimser. Ömer Hayyam'ın rübâilerinin Türkçe'ye tercümelerini yapar ve tıpkı Hayyam gibi;

Geçmiş günü dil bağlayarak yâd etme
Ferdâ ki henüz gelmedi feryâd etme
Ferdâ ile âtiye sakın kurma temel
Hoşhâl geçir ömrünü berbâd etme

diyecek noktaya gelir. Fakat ihtiyarlayınca bu rindâne yaşayış, bu Hayyam felsefesi, bu nihilist anlayış; bu, gününü gün etme, hayattan kâm alma yaklaşımı da kendisini tatmin etmez. Onun için hayat ve zaman bütün tılsımını kaybeder. Hiçbir şey, ama hiçbir şey, onu hayata bağlayamaz:

Bu defa farkına vardım ki ihtiyarlamışım
Hayatı bir camın ardında gösteren tılsım
Bozulmuş anlıyorum çıktığım seyâhatte.
Cihan ve ben değiliz artık eski hâlette,
Mısır ve Suriye, pek genç iken, hayâlimdi,
O ülkelerde gezerken kayıtsızım şimdi.

Bu gözlerim, medeniyetlerin bıraktığını,
Beş on yıl önce, görür müydü böyle taş yığını?
Bugünse yeryüzü hep madde, her ufuk maddî,
Demek ki âlemin artık göründü serhaddi.
Ne Akdeniz'de şafaklar, ne çölde akşamlar,
Ne görmek istediğim Nil, ne köhne Ehramlar,
Ne Bâlebek'te Lâtin devrinin harâbeleri,
Ne Biblos'un Adonis'ten kalan sihirli yeri,
Ne portakalları sarkan bu ihtişamlı diyar,
Ne gül, ne lâle, ne zambak, ne muz, ne hurma ve nar,
Ne Şam semasını yâlelle dolduran şarkı,
Ne Zahle'nin üzümünden çekilmiş eski rakı,
Felekten özlediğim zevki verdiler, heyhât!

diyerek feryat eder.

Necip Fazıl'a gelince o, önce zaman üzerinde felsefî olarak düşünür. Zamanla ilgili bir sürü soru sorar. Zamanın ne olduğunu anlamaya çalışır. Onun için zaman, anlaşılması çok güç bir şeydir. Şair onu, kâh bir sese, kâh zifirî karanlığa benzetir. Zaman sanki bir hırsız gibidir, çok iyi bilinmez ve kendini saklar. Ama insanı derinden etkiler. Her yerdedir ve her şeyin içine girer. Ve insanoğlu için ondan kurtulmak mümkün de değildir. Bütün bu fikirlerini "Zaman" adlı şiirinde ilginç bir şekilde dile getirir:

Nedir zaman, nedir?
Bir su mu, bir kuş mu?
Nedir zaman, nedir?
İniş mi, yokuş mu?

Bir sese benziyor:
Arkanız hep zifir!
Bir sese benziyor:
Önünüz tüm kabir!

Belki de bir hırsız
İzi, lekesi var.
Belki de bir hırsız;
O yok, gölgesi var.

Annesi azabın,
Sonsuzluk, şarkısı.
Annesi azabın,
Cinnetin tıpkısı.

İçimde bir nokta;
Dönüyor aleve.
İçimde bir nokta;
Beynimde bir güve.

Akrep ve yelkovan
Varlığın nabzında.
Akrep ve yelkovan
Yokluğun ağzında.

Zamanın çarkları,
Sizi yürütüyor!
Zamanın çarkları,
Beni öğütüyor.

Zaman her yerde ve
Her şeyin içinde,
Zaman her yerde ve
Acemde ve Çin'de.

Kime kaçsam ondan;
Ha yakın, ha ırak?
Kime kaçsam ondan;
Ya sema, ya toprak...

Necip Fazıl için zaman; hayat, kâinat ve insanı anlayarak ve bunların Yaratıcısını tanıyarak geçirilen süredir. Bu yüzden o, mürşidi Abdülhakim Arvasî'yi tanımadan önceki hayat dilimini kendisi için yok sayar:

Tam otuz yıl, saatim işlemiş ben durmuşum
Gökyüzünden habersiz, uçurtma uçurmuşum.

Onun için zaman, hayat, kâinat ve insanın mânâsı anlaşıldığı zaman güzeldir. Bu yüzden bir şiirinde, kendisine hayat, kâinat ve insanın mânâsını öğreten zâtı gördüğü ânı (zamanı) hârikulâde bulur:

Allah dostunu gördüm, bundan altı yıl evvel;
Bir akşamdı ki, zaman, donacak kadar güzel.

Zaman zaman, zamanın sonu, her insan gibi Necip Fazıl'ı da korkutur:

Su çekildi, göründü zamanın dibi,
Korkuyorum, bu akşam kıyamet varmış gibi.

Fakat, öte duygusu, ahiret inancı şairi bu korkudan kurtarır. Orada zaman acımasızca işlemeyecek ve hiçbir şey tazeliğinden bir şey kaybetmeyecektir. Şair bununla teselli bulur:

Bir yer var ki, orada sayı üstü endâze,
Ne solmak, ne yıpranmak, her şey ebedî taze...

Ama o, bazen zamanı kokutanlarla da mücadele etmek zorunda kalır. Ona mürteci diyenlere karşı, çok ilginç ve ironik cevaplar verir:

Zamanı kokutanlar mürteci diyor bana,
Yükseldik sanıyorlar, alçaldıkça tabana,
Zaman, korkunç daire, ilk ve son nokta nerde?
Bazı geriden gelen, yüzbin devir ilerde!

Necip Fazıl, bazen de geçen ve geçmeyen zaman üzerinde durur. Zamanın çeşitli durumlarda bulunan, çeşitli ruh hâlleri içinde yaşayan insanlarda, nasıl farklı bir şekilde idrak edildiğini, trajik, felsefî ve mistik bir şekilde ifade eder:

Çaycı, getir ilâç kokulu çaydan!
Dakika düşelim, senelik paydan!
Zindanda dakika farksızdır aydan.
Karıştır çayını zaman erisin.
Köpük köpük, duman duman erisin!

Fakat o, en umutsuz denilebilecek zamanlarda bile, umudunu yitirmez. Aksine hem kendisine hem de kendisi gibi düşünen ve inanan binlerce insana gelecek zaman konusunda ümit aşılar. Yarının ve ebedî yarının, solmayan, pörsümeyen sonsuz bir geleceğin onların olduğu müjdesini verir:

Mehmedim, sevinin, başlar yüksekte!
Ölsek de sevinin, eve dönsek de!
Sanma bu tekerlek kalır tümsekte!
Yarın elbet bizim, elbet bizimdir!
Gün doğmuş, gün batmış, ebed bizimdir!

Kısaca özetleyecek olursak, Yahya Kemal ile Necip Fazıl'ın zaman karşısında aldıkları tavır, birbirinden bir hayli farklıdır. Yahya Kemal için önemli olan mâzi ve içinde bulunulan an yani hâlihazırdır. Ve hâlihazır oldukça nihilist ve eyyamcı bir bakış açısıyla verilmiştir. Onda gelecek duygusu ise bir hayli zayıftır.

Necip Fazıl'da ise, önemli olan mâzi ve gelecektir. O, Yahya Kemal gibi hem muhteşem mâziyi yaşar, sever ve yüceltir, hem de geleceğe, yarına büyük bir imanla ve umutla bakar. Çirkin hâlihazır karşısında umutsuzluğa kapılmaz ve nihilizme kaymaz. Şüphesiz ki Necip Fazıl'ın zaman karşısındaki bu tavrı, Yahya Kemal'in zaman karşısındaki tavrından daha doğru, daha isabetli, daha yapıcı ve hem kendisi hem de milleti için daha faydalıdır.